

ФРАНСОА МОРИАК РОДИТЕЛКА

Превод от френски: Данаил Данаилов, —

chitanka.info

На брат ми доктор Пиер Мориак, редовен преподавател във Факултета по медицина в Бордо, посвещавам тези болни герои като свидетелство за своето нежно почитание.

Ф. М.

I

— Спи.

— Преструва се. Ела.

Така си шушукаха край леглото на Матилд Казнав съпругът и свекърва ѝ, докато тя дебнеше през мигли огромните им, размазани върху стената сенки. Вървяха към вратата на пръсти и подът проскърцваше под тях. Матилд чу стъпките им да отекуват по стълбите; после гласовете — единият креслив, другият гърлен — изпълниха дългия коридор на партера. Сега пресичаха бързешком ледената пустош на вестибюла, който отделяше крилото на Матилд от другото, в което майката и синът обитаваха две съседни стаи. Някъде далеко се затвори врата. Младата жена въздъхна с облекчение и отвори очи. Над главата ѝ дървен корниз придържаше завеса от бяло платно, която обгръщаше махагоновото легло. Нощната лампа осветяваше няколко сини букетчета върху стената и зелената водна чаша с позлатен ръб върху масичката, която затрепери от маневрата на някакъв локомотив, тъй като гарата беше наблизко. Когато маневрата свърши, Матилд се заслуша в нощния шепот на отминаващата пролет (така пътникът се заслушва в непознатата песен на щурците, когато влакът спре на сред полето). Експресът от двадесет и два часа премина и старата къща цяла се залюля: подът потрепери, на тавана или в някоя необитаема стая навярно се отвори врата. Матилд, наострила уши, се мъчеше да проследи колкото може по-дълго неговия грохот, който много скоро бе заглушен от шума на листата.

Задряма, после се събуди. Леглото ѝ отново се тресеше; не цялата къща, а само нейното легло. Никакъв товарен влак обаче не прекосяваше заспалата гара. Минаха още няколко секунди, преди Матилд да осъзнае, че тръпки разтърсват тялото и леглото ѝ. Зъбите ѝ тракаха, макар че вече се беше стоплила. Не можа да достигне термометъра до възглавницата си.

После престана да трепери, но тогава вътрешен огън се надигна в нея като лава; тя изгаряше. Нощният вятър изду завесите и изпълни

стаята с миризма на жасмин и пушек от въглища. Матилд си спомни, че преди две вечери, докато лежеше обляна в кръвта от помятането, чевръстите опипващи ръце на акушерката върху тялото ѝ я бяха изплашили.

— Сигурно имам над 40°... Не позволиха на никого да се грижи за мен...

Разширените ѝ очи се втренчиха в трепкащото на тавана сияние. Тя обхвана с ръце младите си гърди и извика силно:

— Мари! Мари дьо Ладо!

Но как би могла да я чуе слугинята Мари (наричана Дьо Ладо, понеже беше родом от село Ладо), която спеше в един килер? Каква беше тази черна грамада до прозореца, този излегнал се сит или може би дебнещ звяр? Матилд различи подиума, който някога свекърва ѝ бе наредила да поставят във всяка стая, за да може удобно да следи сина си, когато той правеше „обиколката си“ на север или обхождаше южната алея, или пък да дебне завръщането му през източния вход. По време на годеничеството си Матилд бе видяла върху подиума на малкия салон да се изправя огромната разярена жена, която тропаше с крак ѝ крещеше:

— Няма да ми вземете сина! Никога няма да ми го отнемете!

Междувременно лавата на тялото ѝ изстиваше. Безкрайна умора омаломощаваше цялото ѝ същество и ѝ пречеше да помръдне дори с пръст, за да отлепи ризата от изпотеното си тяло. Тя чу да изскърцва вратата към стълбището. Беше часът, когато госпожа Казнав и синът ѝ, с фенер в ръка, прекосяваха градината, за да отидат до построената вън от селската къща тоалетна, чийто ключ държаха у себе си. Матилд си представи всекидневната сцена: единият чака другия, без да престане да си бърбори с него през вратата, на която е изрязано сърце. Тя отново почувствува студ. Зъбите ѝ затракаха. Леглото затрепера. Ръката ѝ потърси шнура на звънеца — стара, неупотребявана вече система. Дръпна и чу търкането на шнура о корниза. Никакъв звън не прозвуча в тъмната къща. Матилд отново започваше да гори. Кучето под стълбите изръмжа, после избухна в яростен лай, защото някой вървеше по тесния път между градината и гарата. Тя си каза: „До вчера само колко ли бих се уплашила!“ Тя беше изживяла ноци на безумен ужас в тази огромна, винаги трепереща къща с остъклени врати, които дори не бяха защитени с плътни капаци. Колко пъти се бе надигала от

завивките си с вик: „Кой е там?“ Но вече не я беше страх — като че ли никой на света не можеше да я достигне през тази жарава. Кучето все тъй продължаваше да ръмжи, макар че стъпките бяха престанали. Матилд чу гласа на Мари дьо Ладо: „Ела тук, Пелю!“, и чу Пелю радостно да тупа с опашка по плочите на стълбището, докато Мари го успокояваше на диалект: „Тихо! Тихо! Шшт!“ Пламъкът отново напускаше изтерзаната ѝ плът. Огромната умора се превръщаше в покой. Струваше ѝ се, че изтяга сломените си крайници върху пясъка, край морето. Дори не помисляше за молитва.

II

Далеч от тази стая, оттатък вестибюла, в малкия салон до кухнята, майката и синът, въпреки че беше юни, гледаха как припламва и угасва пламъкът на една цепеница. Тя беше отпуснала върху корема си наполовина изплетен чорап и чешеше с дълга кука главата си; между боядисаните кичури на места лъсваше белият череп. Той бе престанал да изрязва с ножиците на майка си сентенции от едно популярно издание на Епиктет^[1]. Този възпитаник на Екол Сантрал^[2] беше решил, че книгата с есенцията на мъдростта, натрупана от началото на света, непременно ще му открие тайната на живота и смъртта. И така, той старателно събираше отвсякъде мисли на знаменити личности и намираше утеха в това да ги изрязва, както когато беше дете. Но тази вечер нито майката, нито синът можеха да се откъснат от мислите си. Фернан Казнав се изправи отведнъж на дългите си крака и каза:

— Струва ми се, че някой вика.

И повлече пантофите си към вратата. Но майка му грижливо го подхвана:

— Нали няма пак да минаваш през вестибюла? Тази вечер на три пъти се закашля.

— Тя е съвсем сама.

Какво му се струваше, че рискува тя? Остава и да започне да прави истории заради някакво си „нещастие“! Той хвана старата жена за ръката и ѝ каза да се послуша. Само един локомотив и един славей в нощта; и все така леко пукащата поради маневрите на влаковете къща. Но до първия влак в зори тя нямаше да се залюлее. Все пак понякога, извън официалното разписание, дълги товарни композиции разтърсваха земята и всеки от семейство Казнав, внезапно разбуден, запалваше свещта си, за да види колко е часът. Те отново седнаха и за да отклони вниманието на сина си, Фелисите каза:

— Спомняш ли си? Искаше да изрежеш една мисъл, която си прочел тази нощ.

Той си спомни. Беше от Спиноза — нещо като „мъдростта е съзercание на живота, а не на смъртта“.

— Хубава е, нали?

Тъй като имаше болно сърце, ужасът от агонията вдъхновяваше избора на сентенциите. Освен това той инстинктивно се насочваше към онези, които умът му, свикнал повече с идеи, отколкото с цифри, разбираше без усилие. Той се разходи из стаята, облепена със зелени тапети с релефни изображения по тях. Едно канапе и облечени в черна кожа фотьойли напомняха мебелировка на чакалня. Прозорците бяха обрaмчени с дълги и тесни ивици тъмночервен плат. Поставената на бюрото лампа осветяваше отворена счетоводна книга, чинийка с пера, магнит и парче почернял восък. Господин Тиер^[3] се усмихваше от кристала на една попивателна. Като се връщаше от дъното на стаята към госпожа Казнав, Фернан видя върху сивото и подуто лице гримаса на сдържан смях. Попита я с поглед. Тя каза:

— Дори не беше момче.

Той възрази, че не могат да упрекуват Матилд за това. Но старицата клатеше глава и без да вдига очи от плетивото, се похвали, че още от първата среща „била прозряла тази малка учителка“. Фернан отново седна до масичката, върху която ножиците бляскаха между изрязаните книги със сентенции, и поде:

— Коя жена би спечелила благоволенieto ти?

Старата дама избухна, радостно възбудена:

— Не точно тази във всеки случай!

Тя я беше осъдила още на втория ден, когато бърбицата се бе осмелила да прекъсне с едно „вие вече го разправихте“ разказа за любимите състезания на Фернан и за единствения претърпян провал в Екол Сантрал, както и за уловката в онази задача, която не бе могъл да види, и най-сетне за хубавия му жест, вечерта, когато, за да покаже душевната си сила, облече фрака си и отиде да слуша „Хугеноти“^[4].

— И всичко останало, за което не искам да говоря!

О! Глупачката бързо се беше подредила! Не бяха необходими и два месеца, за да се върне любимият син в малкото си ученическо легло срещу майчината стая. И натрапницата беше останала съвсем сама в другото крило. Оттогава тя падна по-долу и от Мари дьо Ладодо деня, когато съумя да направи като онези жени по време на Терора^[5], които в последната минута избягваха ешафода, обявявайки,

че са бременни. В началото проклетницата постигна голям успех. Той се пукаше от гордост, че може би ще има един Казнав повече на света. Подобно на някой голям благородник, Фернан благоговееше пред името си, което дразнеше Фелисите, родена Пелуйер, „най-добрият род на Ландите“^[6], и която никак не обичаше да си спомня, че когато през 1850 беше влязла в семейство Казнав, бабата на съпруга ѝ „още носеше забрадка“. Впрочем през тези пет месеца на бременността не можеше и да става дума за борба... Естествено, старата беше действувала подмолно. Защото все пак противницата би могла да роди живо момче... Слава богу, акушерката вече беше казала, че Матилд е зле сложена и предразположена към „нещастни случаи“.

— Познавам те, скъпи; ти не би се интересувал от едно малко момиче. Щеше да се натъжаваш, като го гледаш. Щеше да имаш същите грижи, същите разноски, като за момче. И преди всичко — дойка: Матилд не би била способна да го кърми. Тя не става за това. Аз бях на крак осем дена след раждането ти и те отбих на осемнадесет месеца; така стана и с бедния ти брат Анри.

Той се надигна, целуна майка си по челото и каза тържествено:

— Ти си съвършеният тип за родоначалник на фамилия.

Седна пак и ножиците отново заскърцаха.

— Кажу ми, Фернан, какво би правил с едно малко момиченце?

Старата жена настояваше, не се уморяваше да проверява победата си:

— Можеш ли да си представиш малкото момиченце, което тя би възпитала да ни мрази?

Той се втрени в дъното на нейните кръгли изпъкнали очи, сякаш търсеше в тях детския призрак, крехкото страшилище, което майка му измисляше. Но поради липса на въображение не го видя.

Той не видя малкото дете, което в същата тази минута младата му жена призоваваше в паметта си, за да се утеши, че умира самичка в стаята. Кървавият пакет, който акушерката беше отнесла, щеше да се превърне в живо същество, чието ухапване Матилд сякаш усещаше на гърдата си. Какво щеше да бъде неговото лице? Болната откри в сърцето си едно детско личице, което не приличаше на никое от познатите ѝ досега — немного красиво и дори малко слабовато личице

с онзи белег на устната си, който имаше и Матилд. „Аз щях да седя в тъмното до леглото му, докато мине бързият влак, който често щеше да го плаши.“ Царството, в което щеше да се затвори с малкото детенце, щеше да бъде извън света. Тези, които я мразеха, нямаше да могат да я преследват там. И ето, кръвта нахлуваше в болната ѝ глава и тя вече не можеше да се освободи от един натрапчив, неразрешим въпрос, който я измъчваше: знаеше ли Бог какво младо дръвче би дал този мъртъв зародиш? Знаеше ли Бог какви щяха да бъдат очите, които не се бяха запалили? Не откриваме ли в смъртта онези милиарди същества, които са живели преди нас? Всичко, което беше станало с този къс месо, задържан насила... Но тук разсъдъкът напусна Матилд. Беше мигът на оттеглянето на огнената вълна, в който треската привидно изоставяше зъзнещото, обляно в лепкава пот тяло, в плен на онази покруска, която е подготовка за смъртта. Тя се усещаше захвърлена от кръвожаден звяр и той можеше да се върне всяка секунда! Простряна по гръб на леглото си, Матилд дебнеше приближаването на треската; следеше признаците ѝ. Тя не идваше. Взираше се в дълбините на съществото си като в небе, в което не смеем да повярваме, че бурята се отдалечава. Ще живее може би! Ще живее! Тежки горещи сълзи намокриха бузите ѝ. Тя скръстваше, гърчеше изпотените си ръце: „Спомнете си, о, Пресвета дево, изпълнена с доброта, че до този ден не се е чуло да казват, че някой от тези, които са се поставили под вашето покровителство и са измолили вашата помощ, някога е бил изоставян...“ Тя отново беше захвърлена на брега на живота; отново чуваше нощната музика на света. Нощта дишаше в листата. Големите дървета си шепнеха под лунната светлина, без нито една птичка да се събуди. Един чист и свеж порив на вятъра, дошъл от океана, беше преминал над върхарите на безброй борове, след това над ниските лозя, беше проникнал с последното си уханье сред дъхавите липи на градината и идваше да угасне най-сетне върху това дребно изтощено тяло.

---

[1] Гръцки философ-стоик (ок. 50–140). Философските му проповеди са записани от неговия ученик Флавий Ариан. В основата на учението му е изграждането на такава нравствена позиция, при която независимо от външните условия човек запазва вътрешната си устойчивост и духовната си свобода. — Б.пр. ↑

[2] Висше учебно заведение в Париж. — Б.пр. ↑

[3] Френски историк и държавник (1797–1877), президент на Третата френска република. — Б.пр. ↑

[4] Опера в 5 действия по музика на Майербер (1836). — Б.пр. ↑

[5] Период от Френската революция (септември 1793–юли 1794), характерен с извънредно големия брой екзекуции по заповед на организираните по онова време Революционен трибунал. — Б.пр. ↑

[6] Обширна степна област в Югозападна Франция. Нейните пясъци и блатисти местности са били облагородени чрез залесителни и дренажни мероприятия в края на XVIII век. — Б.пр. ↑

III

Слабостта ѝ беше огромна, но тиха. Единствено сърцето ѝ биеше малко силно, но без да я измъчва. Не, не, тя няма да умре, ще оживее и няма да позволи на противницата да я изтезава повече. Дано е възможна още една бременност! Тогава неприятелката щеше да се принуди да капитулира. Достатъчно беше да надвие свекърва си; би било играчка да прекара юздата на Ферман. Но след като се омъжи, беше допуснала глупостта да повярва, че вече ѝ остава само да живее, без да се притеснява за нищо. И тъй, тя се отдаде на онова присмехулно разположение на духа, което с мъка сдържаше през цялото време на годежа. Това беше все едно да повярваш, че печелиш партия, която дори не е почнала. Докато наблюдаваше през дрянореве, които отделят имението Казнав от градината на семейство Лашасен — там Матилд беше учителка, — тя си мислеше, че не е кой знае какво, дете съумя да разпали желанието на този петдесетгодишен срамежливец, още повече, че едрата риба изцяло по свое желание беше влязла в поставената мрежа. Матилд следеше между клоните препирните на майката и сина и би трябвало да разбере, че този мъж я поема като топка, че в неговите ръце тя е само оръжие за ежедневната борба, в която дотогава синът винаги беше обуздаван от майката. Тази вечер, просната на дъното на една бездна от умора, тя се надява отсега нататък да надвие лудешките си смехове, да притъпи остротите, с които беше вбесявала Фернан Казнав — идол, привикнал да го обожават. Тя забравя, че злочестото ѝ съществуване я направи такава, закоравя, въоръжи се със студенина, издигна подигравката между света и себе си.

Като малко момиче — в една нисичка къща на булевард Кодеран, това, което в Бордо наричат дюкянче — заедно с младия си брат Жан тя вече се смееше скришом на баща си, учител в лицея, когато той вдигаше втрънения си поглед от домашните: абажурът осветяваше

тънките ръце върху изписаните с детски почерци листове и правеше безизразното му лице да изглежда странно зелено. Още тогава Матилд и Жан знаеха, че майка им не е умряла в Бордо, както се твърдеше, а под друго небе, при друг съпруг. Въпреки това те незлобливо се смееха, защото не чуваха как този човек — вечна неизбежна жертва — стене близо до тях.

В годината, когато даде на младите момичета от клас Б десет урока за „болестта на Ръоне“^[1], този начален учител с вчесана и подредена по модата брада имаше опасната слава, че е завоювал една госпожица Кусту (племенницата на корабостроителя, онази, чийто баща се беше разорил с фермата за състезателни коне). Но той не съумя да я защити срещу настъпателното завръщане на един младеж от нейната среда. Невинността на учителя във всичко това беше такава, че повечето от рода Кусту, от които никой не бе пожелал да присъствува на сватбата, благоволиха да отговорят на поздрава му, след като остана измамен. По-късно, когато зачестилите болки в гръбнака го докараха дотам, че не можеше вече сам да поправя домашните, Матилд, студентка по онова време, го замести в тази работа и пак тя всяка сутрин помагаше на болния да се качи на трамвая на Кроа-Бланш и го придружаваше до улицата зад лицей, за да не я видят учениците. Застанала на ръба на тротоара, тя гледаше баща си, който с подгъващи се колене се отдалечаваше към класната стая, където може би го очакваше силна врява. През този ужасен период обаче тя все още се смееше, когато братовчедът Лашасен, „техният покровител“, намираще за непонятно това, че учителят дори и не помисля да си подаде оставката, или когато госпожа Лашасен (по баща Кусту) подчертаваше, че в тяхното положение тя би се лишила от един салон и една прислужница. Матилд намираще за комично и признатото от баща ѝ и братовчедите ѝ предпочитание към Жан, който възхищаваше всички с ангелското си лице, късите къдрици с цвят на старо злато и острите зъби на свежата си усмивка. Вечерта обаче той се измъкваше навън през прозореца на салона. Матилд не заспиваше, за да издърпа резето на голямата врата, когато той се върне след полунощ с наивни порочни очи, уголемени от сенки на блажена умора, с мръсни ръце и още незакопчана риза, със синината от последната целувка на женствената си шия. Тя посрещаше без упрек, но със суха насмешка този омачкан утринен ангел. По времето, когато беше любовник на една оперетна

певица, той занесе в заложна къща няколко от скромните сребърни кухненски прибори и на Матилд дори не ѝ мина през ум да предупреди баща си или някой от Лашасенови. Тя повярва, че всичко е наред, в деня, в който той ги освободи и ги върна в шкафа с такова трогателно разкаяние, че въпреки своята преднамерена сдържаност тя целуна скъпото ангелско лице — не така свежо от април насам и замърсено от дребни пъпчици. При все това всяка нощ на тази фатална пролет ангелът отлиташе и тъй като не бе толкова безпльтен, че да минава през стените, Матилд трябваше все пак да издърпва резето. Понякога ангелът със смутен поглед отказваше да си легне, раздрънкваше на дъното на джоба си златни монети, които внезапно хвърляше на масата, и казваше, че ще даде още, когато тези се свършат. Миришеше на тютюн и мускус, миришеше на легло. Тананикаше си: „Не, ти никога не ще узнаеш — о, ти, на която днес се моля — дали те любя, или мразя...“ Тя го умоляваше да не събужда бащата. Той настояваше, тя да иде в кухнята и да донесе остатъците от яденето. Матилд се учудваше, че намира някаква горчива отмора в тези среднощни разговария. Тя не разбираше добре думите на юношата: те не достигаха до нея, но тя съсредоточено седеше пред тази млада развалина чак до хладния час на първия трамвай.

Най-накрая избухна набързо потушеният благодарение на директора на лицей и семействата Лашасен и Кусту скандал, за който Матилд не узна нищо друго, освен че се беше намесила полицията и че трябваше да се прояви голяма признателност към Лашасенови, задето бяха успели да натоварят Жан на един кораб за Сенегал, където семейство Кусту имаше кантори. Бащата преживя още няколко месеца в полусъзнание и Лашасенови казваха, че както за него, така и за останалите е по-добре да умре. В деня на смъртта му те повториха, че това е едно освобождение. Госпожа Лашасен знаеше, че на мястото на Матилд би била тактична и не би поръчала траурни завеси, защото както винаги щяха да плащат те. Платиха и дори прибраха сирачето в имението си в Лангон, където прекарваха горещия сезон. На Матилд беше заръчано да не преуморява дъщеря им — мършава и „занесено“ дете. Лашасенови казваха за бедната си братовчедка, че „има такт и съумява да остане незабелязана“. И наистина при десерта тя сякаш се изпаряваше. По време на самия обяд човек би казал, че тя потушава пламъка на русите си коси; очите ѝ не гледат нищо; роклята ѝ се слива

с цвета на ламперията. Ето защо в нейно присъствие двойката изваждаше на показ кирливите си ризи, без да се усъмни в лицемерката, която се преструва, че няма очи, а вижда, че няма уши, а чува. Тук Матилд тайно задоволяваше „до насита“ онова влечение към подигравките, което в семейство Казнав щеше да я погуби. Тогава тя беше същинска пустиня: тъжна, безводна земя! Тя смяташе, че благодарение на баща си знае какво представлява почтеният човек — мамен, осмиван, по-зле платен и от шофьор на такси (той събираше в една кутия тютюна от фасовете си). Тя не се съмняваше, че е познала и любовта в братските черти на ангела с мръсните пера, който връхлиташе нощем върху олющената врата на дюкянчето. И ето че преценяваше семейство Лашасен със свирепа и потайна неумолимост. Казваше си, че те се грижат преди всичко за храната и са еднакво затлъстели, че тлъстината скрива очите им и човек би взел този мъж и тази жена за брат и сестра — дотолкова плътта им и увисналите, неизменно лъснали от мазнина бузи бяха еднакви. Тя ги сравняваше с две медузи, чиито гърчещи се пипала не бяха успели да достигнат нищо друго освен своята дъщеря Ортанс, „която имаше на врата си вече достатъчно перли — пишеше Матилд в тайния си дневник, — че да скрие следите от скрофулите си“. Колко ги презираше тя, когато на масата говореха бавно, вмествайки между две думи по една голяма хапка! Възобновяват нишката на разговора едва след като погълнат храната, като хора, които никога не жертвуват това, което ядат, заради това, което говорят. И тя съчини епитафия за тях: „Те се хранеха и заделяха настрана.“

Но движенията на една друга двойка зад дрянореве на живия плет вече я бяха отклонили от забавленията с Лашасенови. Този жив плет минаваше покрай любимата на Фернан южна алея. Там той бягаше от майчиния надзор. Хвърляйки надясно и наляво боязливи погледи, петдесетгодишният син смучеше цигарата скришом, като ученик. Ако се случеше Фелисите да се спусне към него от някой от подиумите, от които го дебнеше, той невинаги имаше време да хвърли фаса в храстите. Един ден Матилд го видя да излапва тайно един пъпеш, който му беше забранен, защото дразнеше стомаха му, и корите, които той хвърли през плета, я улучиха право в лицето. Тя загъна в един вестник тези обвинителни кори, изтича до дома на Казнав, предупреди Мари дьо Ладо, че крадец плячкосва градината, и

после отново се стаи зад дрянорете, където до нея достигна ехото на разбушувалата се буря.

Но тя на свой ред беше също така често наблюдавана. Преструваше се, че изобщо не вижда едрите, като на някой мъхнат речен бог плещи на Казнав, който разгръщаше клоните на орехите, лешниците и дрянорете. Разбира се, тя не се изкушаваше да строи въздушни кули заради натрапчивите очи, които се взираха в нея: една млада жена от брега на Гарона е привикнала на тази лакомия в погледа, на това ненаситно внимание на мъжете. Но господин Лашасен непохватно се закачаше с Матилд: той твърдеше, че Фернан Казнав упорито му задавал въпроси за младото момиче, за неговия характер и вкусове: той искал да знае дали майка ѝ наистина е Кусту по баща... Как не си спомни тогава Матилд диалозите, издебнати през плета, от които схващаше само някои откъслещи (защото майката и синът, опрели хълбок един до друг, се отдалечаваха като стари фрегати по южната алея и се появяваха отново едва при следващата обиколка).

Тази вечер ѝ се струва, че ги чува в мрака, в който е тъй безсилна, че е свръх силите ѝ да протегне ръка към завивката. Още не трепери, но нима крайниците ѝ могат да изплуват от такава бездна от умора? Нима не е вечно това крушение? Тялото е смазано, мисли си тя, но не от болестта, а от ударите на този мъж и тази стара жена, които тя си представя сега в кабинета, в който протекоха толкова печални вечери. Тя стъква огъня, отмества фотьойлите, поставя предпазната решетка. Казва на сина си: „Няма да те целувам, ще отида да оправя леглото ти...“

Матилд си спомня как биеше сърцето ѝ в деня, когато, клекнала зад дрянорете, дебнеше бурята, която се надигаше от двата преплитащи се гласа. Най-сетне в края на алеята се появяваха майката и синът. Отначало той крещеше по-силно, като обвиняваше госпожа Казнав, че по време на последните избори го е накарала да отклони предложението на комитета на радикалите. Тя дори не му била позволила да запази мястото си на общински съветник... Бяха спрели на няколко метра от притаилата се Матилд. Старата казваше:

— Аз исках преди всичко ти да живееш, чуваш ли? Да живееш!

— Хайде де! Вчера Дюлюк отново ме увери, че имам желязно здраве. Той ми предрича, че ще заровя всички ви. Ти искаше да живея... до теб. Ето истината.

— Ти, с желязно здраве? Дюлюк ти е казал това, за да те поласкае. Като че ли след скарлатината на десетгодишна възраст не прекара куп теглила, от които лекарите нищо не разбираха! А хроническият ти бронхит в годината, когато беше доброволец... без да броим всичко, което си прекарал оттогава.

Когато се появиха отново на следващата обиколка, младата жена разбра, че битката се води на нов терен:

— За да ме държиш по-здраво, ти не искаше да се женя. Ти... ти организира самотността ми.

— Ти, женен? Бедният ми глупчо! Бих искала да те видя.

— Не ме предизвиквай.

Старицата повдигна рамене. Запъхтяна, тя вееше с кърпичка на посинялото си лице. Сега Матилд знае онова, което тогава не знаеше и върху което се основаваше сигурността на майката: често, вечерта след някоя кавга, Фернан, с куфар, в който липсваше най-необходимото, взимаше влака за Бордо, за да отиде при онази личност, която госпожа Казнав винаги наричаше с думата привичка.

— Знаете ли, Фернан за нещастие има една привичка в Бордо, на улица Югри.

И добавяше: „Той я е дресирал добре. С него човек може да е спокоен. Тя няма да го разори.“ Но „привичката“ никога не беше задържала Фернан повече от три дена: той се завръщаше зъзнец, защото беше забравил фланелите си, изнемогващ за сън, защото никога не бе могъл да спи с друг човек, разгневен заради ресторантите и бакшишите и освен това схванат, потиснат, защото този вид упражнения изморяваха нервите му.

— Утре сутринта ще взема влака в десет.

— Както обичаш, момчето ми. На добър път.

Матилд си спомня пронизващия тон на заплахата и отговора, които решиха съдбата ѝ. Защото едва ги чу и реши в сърцето си също да вземе влака в десет часа.

Вече няма време да се самозалъгваш. Още не трепериш — но студът е такъв, че без много да си вярваш, се убеждаваш, че той идва от нощния вятър и от ледената пот по крайниците ти. Ти пожела нещастieto си. Никаква нежност не те привличаше към този стар мъж. Някакъв инстинкт на къртица те караше навсякъде да търсиш изход от второстепенното си съществуване. Най-лошото на мизерните условия на живот е, че те ни карат да разглеждаме хората според това колко са полезни и да се интересуваме само дали могат да ни послужат за нещо. Ти оглеждаше, прехвърляше като карта всяко същество, всяко събитие, като се надяваше да намериш коза. Побутваше всяка откритата врата — затворница, която малко се интересува дали вратата води към поле или към някоя пропаст. Разбира се, онази сутрин, когато под предлог, че отиваш на зъболекар, си взе второкласен билет до Бордо и се настани срещу Фернан Казнав, ти не си представяше дори, че машинациите ти биха могли да успеят...

Сега вече Матилд не се съмнява: смъртоносната буря отново я превива, разтърсва, прониква в нея, настървява се да изскубне младото и жизнено дръвче. Тя си спомня, че когато като малка имаше треска, ѝ беше забавно тракането на зъбите. Сега може да го прави колкото си иска. Как трепери леглото! Предния път не трепереше толкова силно. От дъното на бездната нощният покой около обсебеното ѝ тяло изглеждаше чудноват. В някакъв заспал и недостижим свят тя чуваше пърхане на птички, събудени от луната. Слабият полъх на вятъра едва поклащаше най-високите върхове. Сама! Сама! Къде беше бащата, който присядаше до леглото на болното дете и с несръчна ръка повдигаше влажните му коси? Докато дойдеше време за лекарството, той поправяше домашни на светлината на нощната лампа. Мъртвите не помагат на живите, които са обичали, да умрат. Тя изрече високо името на брат си Жан, който може би още беше жив. Трябваше да бъде понастойчива, да разбере нещо за него, макар че той не отговори на нито едно писмо... къде ли беше потънало това крехко дете? Тя не трепереше вече. Обгръщаха я пламъците на жестока треска и цялата гореше като млад бор. На някакъв сух и опустошен от огненото небе плаж виждаше разложен труп, който вълната обливаше с пяна, после

се отдръпваше, за да го покрие отново, и въпреки че това лице беше ужасно обезобразено, тя знаеше, че то е лицето на брат й Жан. Но в своето блънуване тя не зовеше никой друг мъж освен този брат. Не беше обичала никого. Никой не я беше обичал. Това тяло щеше да изгори в смъртта, без да е горяло в любовта. Разрухата на милувките не го беше подготвила за вечното разложение. Тази плът загиваше, без да е узнала своята собствена тайна.

---

[1] Намек за романа на френския романтизъм „Рьоне“ от Франсоа-Рьоне дьо Шатобриан (1768–1848), в който се описват романтическите противоречия и трагедията на индивидуалистичното съзнание. — Б.пр. ↑

IV

Един час по-късно майката Казнав драсна клечка кибрит и погледна колко е часът; после постоя за момент съсредоточена не в нощта, която си отиваше, а в диханието на обожавания син зад стената. След вътрешно колебание тя стана от леглото, пъхна подутите си крака в подпетени обувки, облече кафяв халат и със свещ в ръка излезе от стаята. Слезе по стълбата, мина по коридора и пресече степта на вестибюла. Ето я на неприятелска територия: колкото и внимателно да се изкачва, стъпалата пукат под нейната тежест. Тогава тя се спира, ослушва се, отново тръгва. Пред вратата угасява ненужната свещ и надава ухо. Сивата утрин е в коридора. Не се чува нито стон, нито пъшкане, само един странен, сякаш приглушен звук, като от кастанети. Зъбите тракат, тракат и най-сетне се надига един стон... Единствен Бог можа да види какво изразяваше тази глава на ослушваща се Медуза, чиято съперница пъшкеше зад вратата. Изкушението да не влезе, да остави да стане онова, което трябва... Старицата се колебае, отдалечава се, размисля, натиска дръжката на вратата.

— Кой е?

— Аз съм, момичето ми.

Нощната лампа вече осветява не стаята, а ледената чистота през капациите на прозорците. Матилд гледа кошмара си, който се приближава. Тогава с тракащи зъби тя извиква:

— Оставете ме! Нямам нужда от нищо. Само съм малко трескава.

Старицата я пита дали иска хинин.

— Не, нищо, само спокойствие. Само да се обърна към стената. Вървете си.

— Както обичате, момичето ми.

Всичко е казано. Тя изпълни дълга си. Няма да се упреква за нищо. Нека става каквото е писано.

Матилд, която с ужас беше вдигнала двете си ръце, ги задържа за миг пред очите си, дори след изчезването на неприятелката, и остана

изумена от моравия им цвят. Сърцето ѝ обезумяваше като птичка, която душат, а тя пърха с криле все по-бързо и по-немощно. Поиска да види отблизо и не видя посинелите си вече нокти... но дори и в извънмерната си мъка не повярва във вечността на нощта, в която беше навлязла: понеже беше самичка в света, Матилд не знаеше, че се намира на самия край на живота. Ако я бяха обичали, нечий прегръдки щяха да я принудят да се изтръгва от обятията на света. Не се налагаше да се откъсва, тъй като не беше изпитала ничия привързаност. Никакъв тържествен глас не произнесе до леглото ѝ името на може би страшния Отец, нито я заплаши с може би неумолимо милосърдие. Нито едно оставено назад, обляно в сълзи лице не ѝ позволи да измери своето опасно бягство към Мрака. Тя умря леко, като онези, които не са обичани.

V

— Чуваш ли какво ти казва Дюлюк?

Перилата на площадката се огъваха под тежестта на Дюлюк. Вратата на стаята на мъртвата беше останала полуотворена. Чуваше се как Мари дьо Ладо се секне. След тридесетгодишна практика Дюлюк познаваше случаите на родилна инфекция: да не би Казнав да иска да го учи на занаята му? Две деноноция след помятането не беше нужно да се бди над болната...

— И после, дори да беше накарал някой да я гледа? Тя не е умряла от инфекцията, бедничката. Сърцето ѝ не е устояло. Иначе би издържала най-малко три дена. Виждал съм такива да изкарват повече от месец. Спомняш ли си, че когато преслушвах жена ти за грипа, ти съобщих за аортата ѝ?

Големите витражи на стълбището замърсяваха синевата. Фернан Казнав издърпа ръката си, в която майка му се беше вкопчила и повтаряше:

— Чуваш ли, скъпи, какво ти казва Дюлюк?

Но с вид на сомнамбул той за трети път каза:

— Трябваше да накарам да я гледат.

Протегна ръка на Дюлюк, без да го поглежда, после се вмъкна в черния процеп на откренатата врата и видя Мари дьо Ладо, наведена над леглото. След като седна встрани, до масичката, той осъзна, че тя привършва сплитането на още живите коси. Чашата с вода се разтресе от маневрата на един локомотив и тъй като госпожа Казнав и Дюлюк повишиха гласове на площадката, Фернан се опита да схване какво говорят. Беше ли виждал труп до този момент? Да, преди тридесет и седем години, трупа на баща си в спалнята на партера, която стана кабинет. Колко спокойна беше майка му? Спомня си думите, които тя повтори, прегръщайки го: „Започва нов живот...“

Тя се връща с няколко телеграми в ръка и наблюдава сина си, който не помръдва. От градината се надигат гласове: сестрите от

благотворителния дом, много дами. Желает ли Фернан да ги въведат? Той прави отрицателен знак. Тя го хваща за ръката:

— Ела, скъпи. Знаеш какъв си. Не оставай тук: това ще те разстрои.

Той освободи ръката си, без дори да обърне глава. Тя слезе долу да отпрати посетителките, после пак се качи и продължи да го умолява да иде да си почине, като повтаряше обичайните доводи:

— Умората ти никому вече не е нужна. Ако се разболееш, добре ще се подредим...

Той най-сетне проговори, без да я гледа:

— Колко беше часът, когато дойде да подслушваш на вратата?

Тя отвърна, че сигурно е било към четири.

— Ти каза на лекаря, че си чула тракане на зъби.

— Тоест като разсъдих, реших, че този шум може би идва от тракане на зъби.

— Защо не се върна пак?

— Тя ми каза, че не я боли, само ѝ е горещо... Дори отказа хинин. Аз си тръгнах съвсем спокойна.

— Не толкова спокойна, щом в шест часа си дошла да провериш...

Тя не отвърща нищо, потресена не от това, че я разпитват като пред съдия, а от мъката, която открива в тона на обичния син. Успокоява се, казвайки си: „Това са угризения...“ Повтаря си: „Не му е мъчно!“ Но какъв ужас, ако му е мъчно! Ако бе жива, Матилд не би могла да издържи погледа, който старицата беше вперила в нейното навеки равнодушно тяло. Трябваше да слезе, да напише адресите на известията — времето напредваше, а тя не можеше да се реши да ги остави сами. Какво ли не би опитала, за да прекъсне тази самотна среща! И изведнъж се засрами от това, което изпитваше. Спомни си една картинка от илюстрирания Мишле^[1]: някакъв папа накарал да изровят неговия предшественик, съди го, осъжда го, ожесточава се над мумията му... Една нощ, само една нощ преди полагането в ковчега; утре оловен калъф ще стегне това тяло и погледът на Фернан ще се спре от тройния запечатан ковчег. Най-сетне той не ще вижда вече това лице. Но с какъв плам го съзерцава! Никога не беше гледал някого с толкова нямо и тъжно внимание. Тя се приближи отново, хвана го за ръката и го замоли настоятелно:

— Ела!

Той я отблъсна. Тя се отдалечи към вратата. Колко кротко, отпуснато, щастливо, обичано ѝ изглеждаше заспалото там лице! Тя слезе запъхтяна, започна да пише адреси и далеч от мъртвата, възвърна хладнокръвието си. Защо да се притеснява? Нима Фернан няма да ѝ принадлежи изцяло? Мари дьо Ладо дойде да каже, че господинът моли госпожата да не го чака за обяд. Тя се усмихна: тази крайност я успокояваше; мъртвата няма да го задържи дълго. Той не беше от хората, които се разстройват от някакъв труп. Но най-любимото му удоволствие бе да кара майка си да страда. Тя беше сгрешила, като искаше насила да го отдалечи; ако беше проявила безразличие, вече щеше да му е омръзнало... В най-лошия случай той ще слезе за вечеря.

През целия ден в салона със затворени капаци, покрити огледала и завити фотьойли тя трябваше да приема дами в черно, които шушукаха под воалетките си. Всички хвалеха госпожа Казнав за нейната сърцатост. Всички се надяваха, че към четири часа ще бъде сервирано нещо дребно, един бисквит поне, било защото искаха да могат да си кажат, че не са загубили деня си, или защото смъртта събуждаше у тях инстинкта на хилядолетни обреди, смътното желание за попийване, което успокоява душите на умрелите. Но трябваше да вдигнат обсадата с празни стомаси. Когато изпрати и последната дама, Фелисите попита Мари дьо Ладо дали господинът е слязъл. Прислужницата отговори, че господинът е още горе и е поръчал да му занесат в седем часа бульон с яйце, халата, пантофите и бутилката арманяк. Тя винаги беше казвала: „Господинът е един Пелуйер; прави се на лош, но всъщност от него по-добър няма...“ Мари дьо Ладо усети, че не трябва да добавя нито дума, въпреки че в затъмнения коридор съзираше само неподвижната фигура на господарката си:

— Върни се в кухнята си, глупачке.

Тя ѝ заповяда това със същия тон, с който преди четиридесет години старият Пелуйер викаше на Мари дьо Ладо, когато, изтощено, младото момиче се отпуснеше на някой стол: „Ставай, мързеливке!“ Той не понасяше да вижда седнала прислужница. По онова време Мари дьо Ладо дори се хранеше права, набързо, докато сервира на господарите си. Тя имаше право да сяда само след вечеря, и то при

условие, че преде. Чаршафи от груб коноп, изпreden от мъртвите слугини, обвиваха там горе тялото, което не страдаше вече.

Госпожа Казнав вечеря сама, наострила уши, убедена, че всеки момент стълбището ще изскърца под стъпките на изтощения син. Когато ставаше от масата, ѝ се стори, че най-сетне го чува, и веднага си придаде безразличен вид; но това беше бързият влак в осем часа, който караше вратата на тавана да се отваря.

— Утре вечер ще бъде съсипан.

Тя метна един шал на раменете си и слезе в градината. Източният вятър я изпълваше с пушек от гарата; но мирисът на липа и жасмин беше по-силен от този на въглицата. Едно последно пърхане на криле затихна в дърветата, изпълнени с птици. Старицата погледна капците на прозорците, от които се процеждаше надгробна светлина. Каза полугласно: „Утре ще се освежиш, пиленцето ми.“ Близо до магнолията подплаши един славей. Докато прекосяваше сухата и прашна ливада, щурците замлъкнаха. Тя виждаше сина си, треперещ от студ, пред снощния труп. Как ли изглежда той, който толкова се бои от смъртта?

---

[1] Жюл Мишле (1798–1874) — френски историк, един от големите писатели на романтизма. Автор на „История на Франция“ (1833–1844). През 1838 г. става професор в Колеж дьо Франс. Либерал и демократ по убеждения, той превръща катедрата си в трибуна за борба срещу правителството. — Б.пр. ↑

VI

Да, той наистина изглеждаше странно. Загърнат в тъмния си халат, опрял глава на облегалката на креслото, той съсредоточено гледаше Матилд. На масичката стоеше чаша арманяк, която беше изпразнил и напълнил отново. Нощни пеперуди подхвъркваха около двете свещи и се удряха в сенките им на тавана. В един момент изрече името на Матилд; майка му не би могла да познае този глас. Той ставаше, приближаваше се до леглото, изгонваше някоя муха, съзерцаваше тази вечна красота. Повтаряше си мислено: „Слепец! Слепец!“, без да разбира, че всъщност за пръв път вижда това лице, защото смъртта е изтрила от него всяко петно: нищо не бе останало от онзи алчен, суров, изопнат израз на бедно момиче, което вечно пресмята, презира и дразни; нищо от онова обградено животно, което се защитава, от онова притеснено и преследвано лице. Щастлива, обожавана, живата Матилд може би щеше да има точно това ведро изражение — това освободено лице. „Слепец!... Слепец!...“ Малко замаян от алкохола, Фернан слушаше как болката извира в него; той приемаше тази непозната с опиянение. Една река вътре в него се отприщваше от ледовете на прекалено дългата зима. Той беше чакал петдесетата си година, за да страда заради едно друго създание. Тази вечер най-сетне узнаваше онова, което по-голямата част от мъжете откриват като юноши! Горчиво обаяние го привързваше към този труп. Той се приближи още веднъж и докосна с пръст бузата ѝ. Дълго време, след като го беше отдръпнал, той запази усещането за безкраен хлад.

Не знаеше какво изчезва от това лице — страшният момент, когато човек си казва за мъртвия: „Той се променя...“ Фернан излезе и се наведе над стълбището, осветено от нощта. Минаваше същият влак, който предната вечер Матилд беше чула по време на агонията си. Огромното туловище на къщата потреперваше, както по време на безсъниците, когато тя се беше страхувала толкова много. Фернан си спомни, че ѝ беше обещал да накара да поставят плътни капаци на партера. Той си го повтаряше, като намираше облекчение при мисълта,

че е проявил някаква нежност към нея по време на бременността ѝ. Прибра се вътре. Въобразяваше ли си тази миризма, или я излъчваше онова нещо, което сега го отблъскваше и за което чаршафите изглеждаха залепнали? Той отвори широко прозореца, бутна капациите. Не беше от онези, които имат навика да гледат звездите, вместо да спят. Пред това безмълвно възнесение на световите му се стори, че е издебнал едно чудо, че посяга на някакво тайнство. В него се засилваше безпокойството, което доскоро го подтикваше да изрязва сентенции. Между прозореца и леглото, между тези мъртви светове и тази мъртва плът стоеше той, живият нещастник.

Тъй като не смееше да се приближи до трупа, той остана до прозореца, вдишвайки наситения нощен въздух. Мирисът на треви, шумолящият мрак му навяваха мисли за щастieto, на което би могъл да се наслаждава и което щеше да остане завинаги непознато за него. Той сви юмруци: не приемаше унищожаването на Матилд. Ако влезеше майка му, щеше да изкрещи: „Не искам Матилд да е мъртва!“ — със същия тон, с който като дете изискваше всички да лежат, когато той е болен, или в празничен ден да отвинтят за него едно от дървените кончета, или да му бъдат поднесени ягоди през декември, или да го оставят да си играе с истинска пушка, която може да убива. При спомена за една сентенция за безсмъртието на душата, която беше изрязал, той повдигна рамене: душата на Матилд! Пет пари не даваше той за душата ѝ! Има ли глупци, които се утешават с нея? Това, което той искаше да му върнат живо, беше тялото. Искаше да види как върху боязливото, недоверчиво лице на живата Матилд изгрява радостта. Той, който не беше способен да избяга от самия себе си дори в сладострастието, много късно разбираше, че тялото ни само търси и открива своето удоволствие, в сливането с плътта на другото тяло, на което доставяме щастие. Фернан усети ноктите си върху челото си. Една нощна птица изплака толкова близо до къщата, че той отстъпи назад с разтуптяно сърце и си каза: „Може би това е птицата...“ (тайнствена птица от Ландите, която посещава не местата, в които смъртта е отседнала, а тези, към които смъртта се приближава). Беше средата на нощта. Никакъв влак до пет часа. Никакъв полъх нямаше да наруши вече неподвижността на листата. От полето се носеше само унесенният шепот на заспалите растения. Фернан се приближи, после се отдръпна от гардероба, когато видя в огледалото ужасяващата си

глава — като че ли в него вече беше проникнало разложението, което на три метра отгук обработваше Матилд. И отново този писък на нощна птица — толкова наблизко, че човек би казал, че е в стаята. Трябва да е паднала в комина, може би е вътре в камината! Фернан гледаше черната желязна плоча — не се ли чуваха зловещи крила? Той отстъпи към вратата. Беше победен. Връщаше се при майка си: ненапразно старицата, седнала на леглото си в другото крило, се възпираше да се притече на помощ на неблагодарника. Тя също бе чула нощната птица и си казваше щастлива: „Той няма да се забави, познавам го!“

Но към площадката, на която Фернан беше изскочил, се приближи светлина и изпълни цялото стълбище: Мари дьо Ладо се появи с лампата си. Беше облечена както в неделя, главата ѝ беше покрита с черен шал, от който се подаваха удължените ѝ старчески, уши. Тя бе помислила, че на господаря му се спи. Той грабна лампата от ръцете ѝ и слезе толкова бързо, че в коридора тя угасна. Стигна до стаята си, съблече се пипнешком и заспа, докато майка му също угасваше свещта, примирена, че няма да го целуне, защото беше чула зад стената похъркването на любимеца. Долу Мари дьо Ладо седеше, без да се обляга на креслото; изпънатото ѝ тяло хвърляше върху стената странна сянка: беззъбата ѝ пъргава челюст потрепваше. Броеницата върху престилката ѝ в скута приличаше на зърна царевица и ечемик.

VII

Със спуснат воал въпреки жаркото утро Фелисите Казнав мина през източната врата и стигна до пътя, който следва линията Бордо — Сет. Вървеше с изпъчени гърди и ръце върху корема, а долният край на роклята ѝ събираше боклуци и прах. Продължи по главния път, после зави наляво към гробището. Не пресече прага на покойниците, а почука с показалец по остъклената врата на пазача. Без да дочака въпроса, мрачен глас на човек, който вече не разчита на бакшиш, ѝ извика, че от около шест дена не е виждал тук господин Казнав. Тя си тръгна запъхтяна, но облекчена и си присъди точка в борбата срещу мъртвата. През седмицата след погребението (където унесенният Фернан изглеждаше тъй скръбен, че смая града) той не беше пропуснал нито една сутрин да занесе на жена си нескопосан букет с много къси дръжки, както ги берат децата. Ето че най-подир той се отпускаше! Фелисите си каза: „Това е началото!“ Тя отстъпваше пред нуждата да се успокои. И действително каква умора! Обичайните ѝ оръжия на жена реалистка не струваха срещу един призрак. Тя можеше да се справя само с живите. Тактиката на изчезналата я объркваше: стаена във Фернан, тя се беше окупирала в него като в крепост. Разбира се, Фелисите беше предвидила озлобяването на любимия син, омразата му и дори че нуждата му да я кара да страда ще се удесетори (като дете той подритваше с коляно фотьойла на майка си, докато тя го помолеше за милост). Той обаче не ѝ противопостави своето духовно отсъствие, което разстройваше играта ѝ, пречеше на всеки ход. Докато отваряше източната врата, тя се почувствува изморена и потна в траурните си одежди. Навлезе сред силно ухаещите стари чемшири около устройството за вадене на вода, където магарицата Гризет дремеше права на покритата си с тор пътека. Фелисите с привичен жест бодна с чадъра си старата кожа на животното, което ритна с крак, после потрепери. „Какво значение има — мислеше си тя — дали ще отиде да мечтае на гробището или на полето, ако мислите му са все за другата...“ Тази сутрин, като всяка друга, с леко изкривено рамо,

нахлупил старата си сламена шапка, която беше дал да боядисат, той беше излязъл, облечен с вълнена дреха, която намирисваше силно. Когато гладът го прибере и принуди да седне срещу майка си, той ще изглежда най-отдалечен. Нищо вече не му действуваше; не реагираше на неща, които до неотдавна биха го разстроили.

Тя застана до прозореца на кабинета, върху подиума, от който можеше да дебне сина си — стара кралица без кралство. С отпуснато върху корема плетиво, тя не откъсваше очи от малкия портал. Експресът от единадесет часа я подсети, че Фернан няма да закъснее. Всяко завръщане на любимеца се очакваше като оповестяване на края на смъртоносното очакване. „Той ще се върне при мен — си повтаряше майката. — Човек не се променя на петдесет години...“ Дори не й идваше наум, че той в нищо не се бе променил: оставаше си същото онова малко момче, което тупкаше с крак и което тя бе отгледала; той не желаше Матилд да е мъртва. Самата смърт не смуцаваше неговия налудничав свят.

Тя слезе от подиума и тъй като синът още се бавеше, си повтори за стотен път, докато се луташе в стаята: „И тъй, да разсъдим: качих се, почуках на вратата, попитах я дали я боли; тя ми отвърна, че няма нужда от нищо... Да, но като се върна в стаята си, ти потърси думата инфекция в медицинската енциклопедия...“

Бе тъй погълната от мисли, че се стресна от стъпките на Фернан във вестибюла, когато го чу да пита Мари дьо Ладо „дали е сервирано“. Тъй като до обедата оставаше четвърт час, той отиде в градината. Фелисите го дебнеше иззад завесата. Беше се изправил по средата на алеята. Какво гледаше? Майката не се съмняваше, че той си представя онази стая на улица Югри, където един път в месеца го очакваше неговата „привичка“. На прозореца върху едно въженце съхнеха хавлиени кърпи. Тя го наричаше „моя стар скъперник“, понеже нищо не можеше да се направи, за да се изтръгне от него и едно су над определената тарифа. Такъв беше Фернан Казнав в любовта. Той вдигна очи към прозорците на Матилд: „Все пак — помисли си — докато беше бременна, тя можа да види, че я обичах, че я подкрепях срещу майка си. Но е решила, че е заради детето...“ Той напразно се опита да си припомни всички обстоятелства, при които беше проявявал някаква нежност към нея. В тази минута го обладаваше единствено споменът за последното пътуване, което

направи с Матилд до Бордо; в какво лошо настроение изпадна заради сумата, изхарчена за дрешки на бебето! „По мое време — мърмореше той — една майка не би поискала да купи нищо. За нея би било въпрос на чест да изплете всичко сама!“ Матилд се тътреше безмълвна, съсипана. Влязоха в един по-добър ресторант от онези, в които той обикновено я водеше: масите бяха украсени с цветя. Тя беше разгънала салфетката си и щастливо се усмихваше, най-сетне отпусната. „Не, господине, поръчва се по листа“ — отговори метрдотелът на Фернан, който искаше обед по фиксирана цена. Тогава, като хвърли яростен поглед на листа, той беше станал и беше поискал палтата. Трябваше отново да прекосят салона, в който клиентите си говореха тихичко, а прислугата се подсмиваше. Продължиха по жаркия тротоар на Але дьо Турни. Фернан се преструваше, че не вижда сълзите й...

Той се върна. Госпожа Казнав, изправяйки се на отеклите си крака, отиде при него във вестибюла.

— Колко си се сгорещил, бедничкият ми.

Тя понечи да изтрие с кърпичка изпотеното му лице, но той се извърна.

— Целият си вир-вода. Върви се преоблечи. Ще се разболееш.

И тъй като той не отговаряше нищо, тя добави:

— Приготвила съм ти „смяна“ върху леглото.

Непохватна и внезапно вбесена, тя го догони в кабинета:

— Ако се разболееш, кой ще се грижи за тебе? Пак аз.

Най-сетне той я погледна и каза:

— Добре де, и мен ще оставиш да пукна.

Тя се олюля от удара и не съумя да отвърне. Прекосиха кухнята, без да повдигнат както някога капациите на тенджерите, и влязоха в тъмната миризлива трапезария.

— Не се храниш.

Съкрушена, тя повтаряше това „не се храниш“, което в Ландите възвестява болестта и смъртта. Който загуби апетит, загубва вкус към всичко най-хубаво, което има на света. Остава да легне и да чака края. Мари дьо Ладо добави:

— Госпожата също няма апетит.

Това не беше преструвка както навремето, когато, за да принудят Матилд да се откаже от домакинството, майката и синът, сякаш по негласно споразумение, сумтяха пред всяко ястие.

Фелисите се озова сама в кабинета: любимецът не я беше последвал. Ето часа за кафето, когато доскоро, седнали един до друг на черното кожено канапе, синът и майката, с глава на неговото рамо, четяха заедно вестника, кикотейки се като ученици; и когато младата жена отвореше вратата, те се разделяха, като се отдръпваха рязко — преструваха се, че прекъсват на средата на някоя дума. Фелисите сякаш още чува с какъв тон на обидена учителка противницата питаше: „Преча ли ви?“ — „Съвсем не, съвсем не. Ние си казахме, каквото имахме да си казваме.“

Тези схватки бяха радостта на добрата жена, нейният живот. Къде се спотайваше сега любимецът? Изнемощял, сигурно е отишъл да се излегне. Такива разходки го изтощават. Нито дробовете, нито сърцето му биха могли да се преуморяват безнаказано... Останала без занимание, измъчена, на нея ѝ се прииска да изтича при него. Но за какво? Сега той си пускаше резето, сякаш тя е Матилд.

Слънчев лъч прониква през полуотворените капаци и проблясва върху рамката на една скъпа на Фелисите снимка, поставена на камината: месец след сватбата майката, синът и снахата бяха позирали пред обектива на един пътуващ фотограф. Но две секунди преди изцпракването Фернан беше пуснал ръката на жена си, за да хване тази на майка си. И оттогава върху картичката Фелисите и синът се гледаха весело, докато на втори план младата жена, с увиснали ръце, не се усмихваше.

Госпожа Казнав не можа да се въздържи да погледне пак този спомен от щастливите дни. Но като се приближи, се стъписа пред празната рамка. Погледна масата, където блестяха ножиците, с които Фернан си служеше, за да изрязва сентенции, после — кошчето за хартия. Господи! Не бяха ли това собствената ѝ усмивка, вирнатият ѝ нос, коремът ѝ, който се виждаше зад преплетените пръчки? Тя се втурна към снимката, захвърлена на боклука. Клетникът беше отделил от нея образа на Матилд: без съмнение го носеше скътан в портфейла, до сърцето си. Сигурно това беше радостта му, когато е сам — да

доближи до него пламенни устни... От две седмици насам старицата безмълвно беше изстрадала всичко, но тази веществена проява на отричане я потресе. Луд гняв трошеше всички прегради в нея, караше деформираните ѝ пръсти да треперят. Тя затропа с крак както в деня, когато беше изкрещяла на Матилд: „Няма да ми вземете сина! Никога няма да го имате!“ Тръгна към вратата. Имаше онова глупаво, напрегнато изражение на жена, която крие под палтото си зареден револвер или шише с витриол^[1]. Може би не съществуват много любви. Може би има само една-единствена любов. Тази старица умира, защото не притежава вече сина си: желание за притежаване, за духовно обладаване, по-остро от онова, което вплита две млади тела, кара ги да проникват едно в друго и да се поглъщат взаимно.

Задушавайки се, майката блъсна капаците на прозореца. Обедното слънце тегнеше над изсушената градина. Между прашните морави пясъкът на алеите имаше цвят на пепел. Пъшкането на един потеглящ влак напомняше притисната от задух гръд. Разярената старица стигна до стълбището, тътрейки крака. Тя се запъхтяваше от стъпало на стъпало, но все пак се изкачи до стаята на неблагодарния си син. Тя беше празна: навсякъде шишенца, миризма на урина. Фелисите се уплаши, като видя в огледалото покритите си с морави петна бузи. Къде да преследва вероломника, ако не в нейната стая! Тя слезе (болните ѝ колене се подгъваха), пое по коридора, пресече тъмния вестибюл, още един коридор и най-после стълбището, което води към всесилната покойница. Майката, останала без сили, постоя няколко секунди пред вратата, както в нощта на агонията. Ослуша се. Но сега Бог не видя както в онази нощ учудване, надежда, след туй една огромна престъпна радост да разцъфтява върху старческото лице, което се ослушваше. Трепереща, тя следеше лекото похъркване, последвано от хлъцване, задушаване, което, разбира се, познаваше прелестната музика на нощите ѝ зад стената, осезаемият признак на обожаваното присъствие. Тогава тя бдеше, надвесена над това дихание, така че нямаше нищо по-сладко за нея от безсъниците ѝ... Но днес мъртвата ѝ отнемаше този сън на скъпия син. Отново я подхвана вълна на гняв, заслепи я; тя отвори вратата.

Трябваше да замижи: през двата широко отворени прозореца проникваха пламъците на този ален юни. Кремове в двете вази, поставени на масичката, насищаха с миризмата си стаята, сякаш тя

беше затворена. Между вазите, в твърде голяма за нея рамка от мидени черупки (спомен от Аркашон), стоеше онази снимка на Матилд, изрязана с благоговение. Пред снимката бяха наредени мъничкият диамант от годежа, халката и чифт бели употребявани ръкавици. И накрая, в подножието на тези реликви — Фернан, с полюшваща се глава, съборен от съня. Една земна пчела се удряше в тавана и огледалата, докато откри отворения прозорец. Тогава бръмченето ѝ се изгуби в небесната огнева.

Обувките на Фелисите изскърцаха. Фернан се размърда. Тя се спря, после пристъпи към масичката и протегна напред ръце като Полийокт^[2], рушителя на идоли. Да плюе върху този образ, да го накъса, да го стъпче... Не се осмеляваше. Главата на Фернан беше клюмнала върху подгънатата му на масата ръка и майка му виждаше само една голяма настръхнала сива топка. Усети хлад върху изпотеното си чело. Зрението ѝ се замъгли. Кръвта шумеше в ушите ѝ, сякаш слушаше морето в раковина. Искаше ѝ се да каже нещо, но езикът ѝ беше набъбнал. Тя не разбираше дали това, което чува, идва от щурците, мухите или от нейните артерии. Една невидима ръка я тласна към леглото, събори я върху тази постеля, на която Матилд беше страдала и умряла. Старицата се сви като добиче, зачака. Очите ѝ се отвориха отново, гърлото ѝ се поотпусна; мрачната птица беше отлетяла. Пое си въздух. Синът все така спеше и дишаше със задръстено гърло. Близката още опасност я държеше треперееща, обляна в пот. И сега тя се взираше не толкова с ненавистен, колкото с уплашен поглед в олтара, който този унищожен човек обгръщаше.

---

[1] Концентрирана сярна киселина. — Б.пр. ↑

[2] Герой от едноименната пиеса на Пиер Корней. — Б.пр. ↑

VIII

На вечерята Фернан не позна обичайната атмосфера от периодите на враждебност. Самият вид на майка му го учуди: тя, която обикновено седеше изпъчена, във величествена, властна поза, беше грохнала, с увиснали и посърнали бузи. Но това го изпълни не със състрадание, а с досада заради удара, който се готвеше да ѝ нанесе: боеше се, че тя няма да го понесе без викове. Тя го посрещна похладно, отколкото беше очаквал: това, което беше видяла през деня, я постави нащрек. Ето защо не трепна, когато Мари дьо Ладо дойде да ѝ поиска два чаршафа, за да нагласи леглото на господина в спалнята на горката госпожа. Даде на слугинята ключа от шкафа, допря устни до челото на сина си и взе свещника си. Фернан си помисли, че иска да играе предпазливо. Не, тя вече не играеше никаква игра. Понеже знаеше за предателството в сърцето на сина си, тя не се бе учудила, че той преминава към противницата с багажа и оръжията си.

Но когато се оттегли в стаята си, необичайната тишина я изплаши. Стори ѝ се, че за първи път чува как се тресе къщата, която заради търговията си („Дървен материал от север и юг“) съпругът ѝ Нюма Казнав беше построил срещу гарата. Когато остана вдовица, между нея и опасностите на мрака се беше изпречил хрипливият сън на скъпия ѝ син зад стената. Нито потайни стъпки, нито железният мост, громолящ над реката, нито стенанията на пролетния вятър, нито славеите в люляка бяха взели връх над това заспало дихание. Няколкото часа, които Фернан трябваше да прекарва до Матилд, бяха увеличили стойността на отново завоюваното присъствие. И ето че изтегната между стените, където от половин век прекарваше нощите си, тази вечер Фелисите Казнав се чувствуваше чужденка! Последният влак, преди този в зори, разлюля стъклата. Сега вече ще има само безкрайни товарни композиции, които почти не свирят и се сливат със сънищата. Не си струва вече да спиш с устни, прилепени до стената, зад която не диша тежко твоят излегнал се син. Обърни се на другата

страна. Затвори очи. Изхвърли всичко от себе си... Изведнъж тя се изправи:

— Някой ходи в градината.

Наистина ли ходеше някой? Понякога вятърът толкова лекичко движи листата, че човек би се заклел, че това е шум от стъпки. Фелисите драсна клечка кибрит, не чу повече нищо и я загаси. Но в мислите си тя видя сред мрака голямата беззащитна къща с остъклени врати без капаци. Представи си едно лукаво лице, долепено до стъклото, и една ръка, която го разрязва с безшумен диамант. Как да получи от Фернан капациите, които не бе искала той да осигури на Матилд? Най-добре би било да му напомни за това желание на покойната: той ще го изпълни от преклонение към нея. Тогава Фелисите откри, че тревогата ѝ тази нощ е била ежедневна тревога за младата жена. Съвпадение, случайност: старицата повдигна рамене, овладя се. Но заровени в паметта ѝ разкази на слугини се пробудиха, изникнаха от най-далечното ѝ, изпълнено със страхове детство. Не, не, мъртвите не си отмъщават. Матилд изгниваше с всяка секунда в третия гроб вляво срещу стената в дъното. И въпреки това очите на Фелисите оглеждаха тъмнината, сякаш тя най-сетне беше съзряла отвъд видимото един гъмжащ неизвестен свят. Помъчи се да се засмее: вярваше само в онова, което докосваше. Беше родена по времето, когато единствено пясъчни пътища свързваха Ландите с останалия свят. Терорът беше изгонил оттам свещениците. Майката на Фелисите беше приела първо причастие в деня на сватбата си. В зората на последния век децата от Ландите боготворяха само неуморимото слънце, познаваха само всемогъществото на огъня, който поглъща боровите гори — този бърз бог, който бяга неуловим, като оставя след себе си безброй горящи факли.

Когато слезе малко по-късно от обикновено, защото сънят беше дошъл едва призори, тя видя върху сандъка за дърва бастуна и шапката на Фернан. Защо не беше излязъл? Мари дьо Ладо уверяваше, че той още спи. Госпожата можела да види, че капациите са затворени. С очи, приковани в прозорците, Фелисите се терзаеше, сякаш другата притиска Фернан в обятията си. Каза си полугласно: „Аз съм луда...“ Беше ли преживявала някога майката подобно мъчение, докато Матилд бе жива? Повтори си: „Знаеш добре, че нея я няма вече тук...“ Нея вече я нямаше тук, но продължаваше да задържа в постелята си този,

който я беше отбягвал, докато бе жива. Фелисите не помнеше да е страдала някога толкова уничително дори и в деня след сватбата им. Защото тогава тя вече се чувствуваше сигурна в победата. Седмица след бракосъчетанието, докато двойката беше още в Биариц, едно писмо на Фернан я бе изпълнило с огромна радост и понеже го бе препрочитала, си спомняше най-хубавите места: „... Ти беше права: само майката може да разбере мъж като мен. Всички други жени са чужденки. Те вярват, че ни обичат, а мислят само за себе си. Нашето здраве идва след тяхното удоволствие. Те намират, че е нормално ние да харчим без сметка за абсурдни фантазии. Най-взискателни са винаги онези, които преди брака са умирали от глад. Помниш ли онзи хотел близо до гарата в Байон, може би немного луксозен, но който чудесно ни задоволяваше? Матилд не поиска да остане в него, понеже твърдеше, че видяла една смачкана бълха, а и ведрото миришело силно. Наложил се да се настаним в един от онези хотели, които ненавиждам и където куп безполезни хора вдигат рамене, ако им дадеш по-малко от двадесет су бакшиш! Матилд намира, че съм скъперник, и говори само за себе си. Не я интересува нищо, което ме засяга. А аз се оплаквах от прекалените грижи, с които ти ме обграждаше! Уверявам те, че тя не иска и да знае за здравето ми. Не е нейна заслуга, че още не съм се разболял. Във влака правеше смъртоносни течения. Става през нощта, докато спя, за да отваря прозореца. Не е нужно да ти казвам, че отново се появиха болките в лявото ми рамо. Тя непрекъснато се присмива, критикува всички обичаи на нашето семейство, заявява, че е отвратително да не се миеш вечер — сякаш си струва труда, щом трябва да го правиш и сутринта. Мога да ти призная само минимална част от онова, което изтърпявам. Не бой се, мамо, синът ти ще изпълни дълга си докрай...“

Една пролетна утрин, подобна на тази, това писмо дойде да изпълни едновременно с безпокойство и щастие старата майка-вълчица. Колко хубави спомени ѝ остават от седмиците, които последваха: хиляди признаци на растящото разединение до деня, когато след една нощ, чиито перипетии останаха тайна, пребледнелият Фернан каза на майка си: „Пак ще ми нагласиш леглото в старата стая...“ Тя беше чакала тази радост, без да вярва, че ще дойде толкова скоро. Още се вижда в проветрената стая, приседнала на тясното детско легло, на което Мари дьо Ладо беше постлала чаршафите,

ухаещи на мента и чиста вода; а днес... Уви! Слънцето разкъсваше мъглата. Няма вече птички, само един щурец. Капаците, които Мари дьо Ладо затваряше, изтракаха. Южният вятър изгаряше кожата, миришеше на изгорял бор. Откъм Ландите небето сигурно беше червеникаво и задимено. От секунда на секунда се засилваше жаждата на изтерзаната земя. Пелю я разравяше с лапи и муцуна, за да отвори хладна дупка за сън. Както снощи, Фелисите чуваше кръвта си да бие неравномерно — лежеше неподвижна, защото и най-малкият жест може би щеше да призове смъртта; говореше си сама, като луда, и Пелю наостряше уши, понеже смяташе, че говори на него. Върху леглото, на което беше лежал трупът на Матилд, тя си представи трупа на сина си и като скочи внезапно, обхваната от паника, тръгна към нажеженото стълбище: гушките на гущерите тупкаха сред миризмата на хризантемите. Когато стигна до първото стъпало, една врата се отвори: появи се Фернан Казнав и каза:

— Масата е сложена, майко.

Той беше жив. Беше тук, изправен под жестокото слънце. Нахлупената сламена шапка скриваше лицето му. С каква лекота се изкачи тромавата старица до неподвижния любимец! Кратка радост: когато го видя съвсем отблизо и той свали шапката си, за да я поздрави, едва се удържа да не извика пред опустошенията на това лице. В какво състояние ѝ го връщаше мъртвата! Устни по-бели, отколкото ако беше пил оцет, и кръвясали като на старо куче очи... Докато седеше на масата, той също погледна майка си. По време на този обед те несъмнено се страхуваха един от друг. Но докато тя не го изпускаше от очи, той скоро се затвори в себе си, завладян от едно вътрешно видение, от което нищо вече не го отвлече. Мари дьо Ладо можеше да възкликне: „Какъв пек!“, да каже, че откъм Ландира гори, но камбаната не е ударила, понеже е още твърде далеч от градчето; напразно — никаква камбана не би изтръгнала Фернан от спомена за първата нощ в стаята, в която Матилд бе умряла.

IX

Отначало му беше даже приятно да се изтегне под неясно очертаните бели крила на завесите, спуснати от дървения корниз. През отворените прозорци се чуваше как нощта диша като близко същество. Нищо не напомняше за бдението над мъртвата, нито за нощната птица, напротив дори — легнал по гръб, със затворени очи, със събрани върху завивката ръце и изпънати крака, като мъртвата Матилд, той усещаше как изтича между два потока към бездната на един безкраен покой. Тя присъствуваше, но не в стаята, а в него, сляла се бе с неговата разбудена плът, която си припомняше брачните нощи; мисълта му също бавно се пробуждаше и се съсредоточаваше върху онова време, когато чувствуваше до себе си плахото тяло на Матилд. Това, което видя, беше толкова жалко и същевременно толкова гротескно, че разтърси глава и изпъшка високо. Като всички от неговия род той трябваше да умре, без да разбере какво значи да обичаш — като всички от неговия род, като повечето мъже. Съдбата си бе направила странната шега да пробуди у този стар мъж толкова надълбоко скрити води. И ето че нечистият извор бавно си проправяше път в него. Не знаеше какво е това. Дедите му бяха ревниви любовници на боровете и лозята. Баща му, Нюма Казнав, беше поискал да поставят на гроба му тлъста глина от имота, който обичаше най-много. Когато се за жени, той трябваше да попита един приятел какво да прави с жена си. Освен увеличаване на богатството бракът беше осигурил на всички тези изчезнали и приемственост на притежанието. Те бяха противопоставили вечното семейство на неизбежната смърт. Почти винаги бе достатъчен само един син, за да се продължи тънката житейска нишка, която щеше да влачи до края на света непрестанно увеличаващата се от зестри и наследства собственост. Това мощно течение никога не беше отклонявано от някаква страст. Всички жени, както от страна на Пелуйер, така и от страна на Казнав, бяха от онези, които пошепват на съпрузите си: „Побързайте!“ Достатъчно е обаче някой ден върху една брънка от тази жива верига да се появи петно

ръжда и да започне да разяжда. Горко на онези, които идват после! О, бедни души, които още не сте родени! Малки мои, какво ще вземете от мен? Глухата неприязън на Фернан към майка му е ужасяваща; и още как! От нея той беше наследил пламъка, но ревнивата нежност на майката беше направила сина безсилен да подхранва непознатия огън у себе си. За да не го загуби, тя бе пожелала той да бъде слаб; беше го задържала само защото го беше подлагала на лишения. Беше го възпитала в дух на недоверие, на глупаво презрение към жените. От петнадесетгодишна възраст той познаваше само два типа: „тези, които искат да ви пипнат“ и „тези, които носят болести“. Без съмнение такива препятствия не биха спрели едно обичащо създание. Но преди всичко Фернан бе потомък на онези селяни, които се срещат в навечерието на пазари и панаири по пътищата; размахали празни ръце, те вървят по средата на пътя като крале, а зад тях, по-натоварена с кошници и от някое магаре — изнемогващата женица. Освен това Фернан, чието тщеславие бе дълго култивирано, приличаше на онези момчета, които от ужас, че не са харесвани, твърдят, че винаги можеш да имаш жената, която желает, ако платиш колкото трябва. Не се съмняваше: „тези, на които те уж се отдават безкористно, харчат по тях повече от останалите“. Той също така казваше: „С мен си знаят колко струва... никакви цветя, подаръци, непредвидени разходи.“

Но ето че излегнат на леглото на Матилд в тъмнината, той гледаше как южната алея пламти в хубавия ден и виждаше зад дряноревите младото тяло между бръмчащите оси... Вярваш ли, че ако не искаше да се опълчиш срещу майка си, би се решил да отместиш клоните и да притеглиш към себе си тази чувствена, ухаеща на мед плячка? Да, разбира се, отначало те възбуди жаждата за отмъщение — но тя скриваше друга по-тайна жажда; и тя избликва, когато не можеш вече да я утолиш, когато плячката от плът и кръв, балсамираната плячка се е разложила и се е превърнала в онова ужасно нещо, което дори няма име...

Той стана и се залута бос из стаята, като се блъскаше в мебелите. Каза високо: „Тя ме обичаше, защото я карах да страда...“ Разтърси едрата си глава и изръмжа: „Не, не, това не беше любов...“ В опита си да заплаче той направи същата грозна гримаса както в своето детство.

Спря за момент, загриза ноктите си и си каза: „Друг мъж? Друг?“ До този миг никога не бе проявявал ревност, защото изключителното му себелюбие го беше предпазило. Друг мъж в живота на Матилд? Той беше готов да започне да се терзае, но си спомни онова, което майка му беше повтаряла стотици пъти: „Тя е почтена, не може да ѝ се отрече. Има само това, но наистина го има...“ И добавяше, намеквайки за онази госпожица Кусту, която беше майка на Матилд: „Веднъж крушата да падне по-далече от дървото.“ Фернан не знаеше, че докато хвалеше така снаха си, старицата си спомняше един обед у госпожиците Мерле — обед „на връщане от сватба“, когато отляво на Матилд беше седнал един млад възпитател от колежа. Казваха, че е поет: той даваше съвети на онази от госпожиците Мерле, която пишеше стихове. По време на обед на Фелисите Казнав се беше сторило, че Матилд се захласва от думите на това мургаво, тъй изискано момче. Само Бог знае дали у Матилд това не беше момент на отпускане, на забрава, скрит импулс, недоловимо влечение към онзи, който снижаваше глас, за да цитира стихове сред врявата на привършващия обед. Смехът разкривяваше тези лица от Ландите. А той несъмнено вече мечтаеше за едно чувство като в книгите... Но след кафето Фелисите упорито беше настояла младият човек да речитира едно стихотворение; и тъй като той отказваше, тя го помоли да се съгласи поне да напише няколко стиха в албума, в който снаха ѝ преписваше любими стихотворения. Оттогава Матилд беше нащрек: Фелисите никога не беше съумявала да прикрие играта си и снаха ѝ се хвалеше, че „винаги отдалеч я чува да идва с дървените си обувки“. Възпитателят не получи повече дори поглед и когато дойде да посети семейство Казнав, младата жена отказа да слезе в салона. Фернан можеше да спи спокойно: никога не бе мамен, дори мислено, от горкото дете, което знаеше само да бележи точки и да отбива удари.

Впрочем той вече не мислеше за това; неговият живот беше пред очите му — една тъжна пустиня. Как бе успял да прекоси всичкия този пясък, без да умре от жажда? Но ето че жаждата, която не беше почувствувал години наред, започваше да го измъчва. Матилд беше умряла, преди да разбере, че е жадна. Тя беше мъртва, но той живееше. Един извор бе пресъхнал, мислеше си той, но хиляди непознати извори

бълбукат: какво по-заменимо от една Матилд? Влюбен за първи път, той се бунтуваше срещу този мираж, който потапя в тъмнина целия свят, за да се окъпе в светлина едно-единствено същество. Като разглезено старо момче, привикнало с всичко да си служи за собствено удоволствие и от всичко да извлича полза, той си повтаряше, че Матилд е станала причина за едно сладостно откритие, от което той ще съумее да се възползува с друга... Коя друга? Представи си как съхнат кърпите на онзи прозорец на улица Югри... Коя друга? В мъничкия свят на своята низост той се мъчеше да се освободи от мрежата, от лепкавата паяжина, която майка му, за да го закриля, половин век беше тъкала около него и в която се мятеше като голяма уловена муха. Драсна клечка кибрит и като вдигна свещта пред огледалото, се заразглежда. Идолът се създава от култа. Матилд, може би Матилд единствена бе могла да се привърже към този стар раздразителен бог, възникнал от четиридесетгодишното майчино обожаване. Твърде късно! Той се приближи до прозореца. Сигурно бяха паднали няколко капки дъжд, защото усети миризмата на измъчената земя. Легна по корем на пода, с ръце под главата си, и щеше да остане така, ако схващането не го беше принудило отново да се изтегне на леглото. Накрая сънят го спаси. Първите птички го събудиха толкова, колкото биха събудили един труп.

Х

По време на обедата след тази нощ Фелисите Казнав, седнала срещу стареца, който беше неин син, за първи път не помисли за него като за свое имущество, което друга е похитила и което трябва със сила да завладее отново. Тогава любовта ѝ заприлича на любовта на останалите майки — да не изисква нищо в замяна на това, което дава. В старата мълчалива жена, която се насилваше да яде, се развихряше буря; победената старост в нея най-сетне скланяше да се откаже от свещените си привилегии: нека най-напред той да е щастлив! Ако беше в нейна власт, тя би повикала Матилд от брега на мъртвите. Опиянението от отричането откриваше пред любовта ѝ перспектива, която я заслепи. Такъв е инстинктът на любовта, ако не иска да загине: когато земята под нея се изплъзва, когато обичайното ѝ небе е разрушено, тя изнамира друго небе и друга земя. В този час съществува, което вече не е обичано, шепне на този, който вече не го обича: „Ти не ще ме виждаш. Няма да ти досаждам. Ще живея в сянката ти. Ще те обгърна със закрилата си, но ти няма дори да усещаш.“ Така Фелисите Казнав, замаяна от поражението си, подхвърляше отричането си като храна на своята изгладняла страст. Тя наруши мълчанието и каза умоляващо:

— Ти не се храниш, скъпи. Трябва да се яде.

Той отвърна, без да повдига глава:

— Ти също не се храниш.

И по навика си на разглезено дете добави:

— Никога не съм могъл да се храня сам пред някой, който ме гледа.

— Но да, скъпи, аз съм много гладна.

И въпреки че гърлото ѝ се сви, тя се опита да погълне една хапка. Когато ставаха от масата и Фернан вече се отдалечаваше към крилото на противницата, тя го повика:

— Имам да ти говоря, дете мое.

Той се поколеба за секунда, после, мърморейки, я последва в кабинета.

— Какво искаш от мен?

Най-напред тя откряна капациите. Но като се обърна, видя сина си и загуби самообладание. Замънка:

— Безпокоя се за теб. Животът, който водиш, ти вреди, скъпи. Ти се късаш от мъка, както казва Мари дьо Ладо. Би трябвало да се занимаваш с нещо... да се видиш пак с онези господа. Ти си в най-хубавата си възраст. Остават няколко месеца до общинските избори.

Той изръмжа, че всичко това било отдавна свършено, тъй както тя била поискала; и понеже тя мълчеше, я попита дали това е всичко, което има да му каже. Тя го хвана за ръка и каза разпалено:

— Не искам да те оставя да загинеш. Няма да те оставя да умреш...

— Като другата ли?

Тя изкрещя, че няма нищо общо с тази смърт. Нищо не показвало, че има инфекция. Защо да не се вярва на Дюлюк? Нямамо никакъв смисъл да се стои над нея.

— Освен това аз ходих да я видя онази нощ.

— Знам, знам.

— Чукнах на вратата й. Попитах я дали я боли. Тя ми отвърна, че нямала нужда от нищо. Впрочем не беше късно да я лекуваме: сърцето й не издържа. Дюлюк ти го повтори сто пъти. Нито ти, нито аз можехме да направим нещо. На инфекцията са нужни много дни, за да убие някого. Но жена ти имаше болно сърце.

Тя ходеше напред-назад из стаята и говореше, за да убеди колкото сина, толкова и самата себе си, и повишаваше глас, сякаш желаше да я чуе някакво невидимо същество, което подслушва. Той се беше отдалечил малко от вратата и докато тя говореше, криеше лицето си с ръце. Накрая изкрещя:

— Ти я уби. Ти я убиваше всеки ден по малко!

Тя запротестира, вбесена:

— Това не е истина. Аз се защитавах. Бях в правото си. И във всеки случай ние бяхме двама!

— Какво искаш да кажеш?

— Кой от нас двамата й нанесе повече удари? Отговори де!

Гневът преминаваше като огън през нея и унищожаваше всички едва родени желания за отричане. Вече не ставаше дума да се жертвува, а да надвие разбунтувалия се син, да бъде най-силната, както е била винаги. Тя крещеше:

— Я се погледни, малкият ми; единствено майка ти може да те понесе. Ето петдесет години аз съм насреща ти, аз, твоята майка, и се питам как съм още жива. Когато видях другата да идва, ах, бедничката! Знаех добре, че няма да изкара дълго! Беше ти достатъчна година...

— Мълчи! Не казвай нищо повече...

Тя отстъпи пред пепелявото лице, пред вдигнатите треперещи ръце на сина си. Тъй като той се приближаваше, тя се опря на стената и опълчи на обезумелия една усмивка, с която сякаш цялото й същество му хвърляше предизвикателството на тази друга майка: „Удряй в корема.“

Но ужасен от онова, което щеше да извърши, той вече не настъпваше. Опомнил се, гледаше тази задъхана старица, която го бе родила и която за малко щеше да удари. Гледаше това нещастно, запъхтяно, безсилно тяло и ето че разчупвайки твърдата обвивка, смътна нежност от детството избликна в злочест вик:

— Мамо!

Тъй като тя се беше отпуснала на канапето, той облегна глава на предложеното му рамо. Възвръщаше се към това живо убежище, за да се скрие, защото за него нямаше никакво друго укритие в света. Както някой несретник, пожелал да напусне земята, ляга все пак върху тази земя-мащеха, притиска лице към нея и вдишва от мрака на недрата й, така този изнемогващ мъж обгръщаше майка си. А тя, омаломощена, смазана, се наслаждаваше със затворени очи на това моментно щастие. Защото той бързо щеше да се съвземе и скоро временната слабост щеше да се обърне против нея. Ах! Как би искала тя тази минута да трае вечно! При все това ръката й изтръпваше под тежестта на едрата му глава: но тя беше майката, която бдеше в зимните нощи, защото детето можеше да спи само ако държи ръката й; и тя стоеше часове наред с протегнатата над леглото ръка, измъчена, оставила на малкия палач вледенените си пръсти. Дълго време, както в онези дни, когато като младо животно-майка душеше новороденото, нейните устни не се отлепиха от челото на стария й син. Не, не, тя вече няма да го предизвиква; и ето че новосъзреният хоризонт я очарова; тя не ще

изисква нищо от сина си, ще му върне жаждата за живот, ще го роди за втори път. Така майката отстъпваше пред илюзията, че любимецът може да се опита да се възроди по неин пример. Тя не разбираше, че обектът на нейната собствена страст е жив, тук до нея, и че това ѝ стига, за да се опълчи на съдбата; а той, глезеното дете, което в течение на половин век беше чупило една след друга всичките си играчки, загуби последната в мига, в който току-що беше открил неизмеримата ѝ цена. Погледни го, клета жено: той вече се надига, изтрива с opakото на ръката потното си чело и ти слушаш как затихват стъпките му в мъртвата къща.

XI

Последваха няколко спокойни дни, понеже небесната огнева също беше намаляла. Цяла седмица над почти опустялото поле (защото беше времето, когато слънцето и гроздето трябваше само да се оставят едно срещу друго) витаеха бури. Дори влаковете сякаш с труд си пробиваха път в зноя. Разправяха, че между Ла Реол и Тонен горещината деформирала релсите. Най-сетне една нощ шумолене събуди майката и сина. Листата изсмукваха първите капки толкова жадно, че мина около час, преди дъждът действително да достигне изгорялото лице на света — да проникне в земята, за да се надигне мирисът ѝ — мирис на още далеч неутолено, но вече превърнало се в наслада желание. В топлите страни страстите на хората хармонират с небесния плам и понякога се уталожват едновременно с него. Докато се хранеха, Фернан не противопоставяше на майка си враждебно мълчание. Беше притеснен, но изпълнен с много уважение, прекалено усърден, а на масата полагаше всички грижи, които трябва да се полагат за една възрастна жена. Напускаше я едва след като изпиеха кафето. Изпълнена с подозрения, тя не искаше да вярва в предимството си. Повтаряше си: „Аз ще го избавя...“ Уви! Макар и да не беше вече груб с нея, той все тъй продължаваше да кърви заради противницата.

Около прекъснатата драма големите дървета — магнолии и тополи, чинари и дъбове, люлееха мокрите си листа под омекналото небе. Те пазеха майката и сина от чужди погледи. Това, което казват за провинцията и клюките ѝ, е вярно само за дребните хорица, които живеят врата до врата. Но нищо не е по-малко достъпно за погледите, не благоприятствува така потайността, както тези имена, оградени със стени и толкова плътно обхванати от дървета, сякаш съществата, които живеят в тях, нямат никаква друга връзка освен помежду си или с небето. В града намираха прилично държането на семейство Казнав: колкото по-малко усещаме загубата на един близък, толкова по-важно е да преувеличим външните белези на нашия траур. Така се тълкуваше усамотяването на майката и сина.

И все пак през този дъждовен септември Фернан излизаше сутрин, облечен с пелерина, със свалена качулка. Вървеше по тесния път, който отделя градината от линията Бордо — Сет. Върху наредените там товарни вагони четеше разсеяно надписа „Мъже 38 — 40“, без да различи в него едно ужасно предзнаменование. Връщаше се вкъщи. Майка му го оставяше да се доближи и изпитателно оглеждаше това непроницаемо лице. С всеки изминал ден тя виждаше в него едно отпуснато, почти кротко изражение, което отначало ѝ се искаше да вярва, че е престорено. Но беше ли способен той да се преструва толкова дълго време? Той черпеше нежност от другаде — някаква неизвестна утеха. Съвземаше се, съвземаше се, без тя да е допринесла с нещо за това! Навремето изгониха една прислужница, защото претендираше, че е спасила от скарлатина Фернан. Сега го спасяваше една покойница, която майката не можеше да изгони. Така рухваше последната ѝ опора: тя не беше нужна на Фернан. Отдавна, от ранното му, но вече опорочено от толкова капризи детство, тя не беше виждала тази неуловима и мека, почти детска усмивка. В продължение на петдесет години майката беше повтаряла: „Какво би станал без мен! Щастие е, че съм тук! Ако ме нямаше?“ Уви, той сякаш вече не я виждаше и без нея, може би дори въпреки присъствието ѝ, отново беше намерил спокойствието си. Увереността, че са необходими, продължава живота на старите жени. Много умират от отчаяние, че вече не могат да служат. Някои, полумъртви, оживяват, понеже дъщеря вдовица или деца сирачета зоват за помощ. Фелисите нищо повече не можеше да стори за сина си. Всъщност беше ли използвала навремето силата си над него, за да го направи щастлив? Нощем, докато бдеше във враждебната тишина, потисната от смъртната празнота на тази стая зад стената, където скъпото дете вече нямаше да легне, тя си повтаряше: „Всеки друг живот би го убил. Оставен сам на себе си, той щеше да умре...“ Какво знаеше тя за това? Някъде далеч вятърът препускаше по Ландите, достигаше онези мъгливи брегове, където последните борове отстъпват място на свещените Сотернски лозя, и там не знаеше вече накъде да поеме, докато дърветата в градината потрепваха вкупом, обхванати във внезапна прегръдка.

Все пак ѝ оставаше да изпълни едно последно задължение към любимеца: покойната въздействуваше успокоително върху болния му ум, но не и върху страдащото му тяло. Това тяло, излязло от нейното,

все още принадлежеше на майката. Фернан не искаше да приема доктор Дюлюк, с когото госпожа Казнав тайно отиде да се посъветва. Според него трябваше преди всичко да се надвие отвращението на Фернан към храната, „за да може да си изработи кръв“. Фелисите се насилваше да яде, за да го увлече. Въпреки че заради артериите си трябваше да си наложи режим на ограничения, тя се тъпчеше с кървави меса. Един и същ диалог се повеждаше при всяко хранене:

— Ти не ядеш, скъпи.

— Ти също.

— Но как, не виждаш ли? Вземи си още малко от това филе-миньон.

— Ще си взема, ако си вземеш и ти.

Мъченичество съществува не само във възвишеното. Можем да отдадем живота си, като изберем най-унизителната от всички видове смърт.

Фелисите вече не можеше да стои сама: следобед тя се въртеше из кухнята и вече не се въздържаше да се доверява на Мари дьо Ладо.

— Той не можеше да я понася, докато беше жива. Няма никаква причина да съжалява за нея.

— Я виж ти, пусто да остане!

— Това, което говори, е, за да ме тормози. Греша, като му давам да разбере, че се тревожа.

— Хм, ами да, така е, госпожо.

Мари дьо Ладо мелеше кафе. Но плахите ѝ като на куче очи не изпускаха очите на господарката от страх да не се забави и секунда с отговора. Върху лицето ѝ на слугиня постоянно беше изписана покорна усмивка. Обаче тя не каза нищо, когато госпожата добави:

— Човек умира, и то е за дълго. Мъртвите бързо си отиват, както се казва.

Мари дьо Ладо си замълча, защото всяка неделя, след молитвата в седем, когато се връщаше от причастие, покрила коси със сватбения си воал, в нейното предано сърце възкръсваше целият ѝ заспал род — от бабата, която май бяха оставили да умре от глад, и неумолимите родители до онзи нехранимайко Жаузе, който я беше грабнал на тревата една вечер през лятото на четиридесет и седма и на когото тридесет години беше като товарно добиче, и онова малко момче на три години, което беше загубила. Така всички обитатели на

някогашното мрачно имение се пробуждаха в това благочестиво сърце. Мари дъо Ладо подканяше да влезе дори и тълпата от непознати предци и ги нареждаше около Онзи, който беше там.

— Аз съм съвсем спокойна, както се казва, отсъстващите са винаги виновни.

— А, да, да.

Но Фелисите не прибави нито дума и с повдигнати рамене излезе от кухнята. Тя започваше да проумява, че отсъстващите винаги имат право: те именно не пречат на любовта. Ако се вгледаме в живота си, струва ни се, че винаги сме били разделени от онези, които сме обичали най-много; може би защото винаги е било достатъчно съществуването, което обожаваме, да живее край нас, за да ни стане по-малко скъпо. Грешат присъстващите.

XII

Дойде сезонът, когато въпреки захлаждането човек се колебае да запали първия огън, както пред неизвестна съдба. Преди и след всяко хранене семейство Казнав седеше в кухнята. Това обстоятелство сближи майката и сина. Той не се ограничаваше с общи приказки, а всичките му думи свидетелстваха за някакъв потаен живот у него, за неочаквано любопитство.

— Вие обичахте ли се, татко и ти?

Странен въпрос за човек, който до неотдавна мислеше за мъртвите още по-малко, отколкото за живите. И тя не знаеше какво да отговори, предчувствайки, че думата любов приема в устата на сина й нов, дълбок смисъл. Той упорствуваше:

— Обичаше ли го, колкото обичаш мен?

Тя отвърщаше, че „това няма никаква връзка“. Не, нямаше никаква връзка между ненаситното желание за господство, за духовно притежание, което изпитваше към любимеца — от него зависеха всяка болка и радост, на неговия живот висеше нейният живот, — и тази привързаност на навика, това другаруване, което смъртта беше прекъснала толкова рано, без вдовицата да пролее много сълзи. Нюма Казнав беше умрял самотен, защото същата година Фелисите беше завела Фернан на бани в Сали. Тя знаеше, че съпругът ѝ беше паднал на пътя, пред къщата на госпожиците Мерле, като се връщал от ежедневната си партия в клуба. Но не помнеше какво ѝ бяха съобцили за тази агония сред чужди хора, нито че предната вечер той обиколи всичко най-скъпо на света за него: благотворителния дом, който ръководеше, онзи любим имот с тлъстата земя, с която беше поискал да покрият гроба му, нито че последните му думи били: „Спасението е във вярата.“ Не искаше да си спомня за тайното си удовлетворение, че всичко беше станало, без тя да присъствува и че оставаше само да се уредят деловите въпроси, в което намираще извънредно удоволствие. Тъй като не беше подлагала никога съвестта си на изпитание, тя не се беше терзала от онова срамно опиянение, което усети, като се

почувствува свободна — сама с единствения обект на страстта си — и веднага го върна от колежа, в който баща му беше настоял да го настанят.

— Много ли му беше мъчно на татко, когато умря брат ми Анри?

Този нов въпрос я накара да потръпне. Голям огън от лозови пръчки осветяваше избелелите плочки на кухнята. Мари дьо Ладоскубваше първия гривяк. Под лампата внукът ѝ, в черна престилка, запушваше ушите си и сричаше отговорите от катехизиса: „Значи, има три Бога? — Извинете, сестро, трите лица на Светата троица представляват един и същи Бог.“ Това дете, Реймон, винаги прекарваше при баба си сезона на гроздобера, защото родителите му бяха наети в замъка Икем, при господин маркиза.

— Беше ни еднакво мъчно, на баща ти и на мен.

— Но ти ми беше казала, че татко бил този, който поискал да снимат малкия Анри на смъртния му одър... Ти, ти си смятала, че не е нужно.

Тя си представи безжизненото, бледо, помръкнало, ужасно лице на загубеното дете в албума. Колко странно беше у Фернан това ненадейно любопитство към отминалите неща! Той приличаше на човек, направил разсеяно и без подготовка едно хубаво пътешествие и който, много по-късно, съжалява за онова, което не е съумял да види и което вече няма да види. Принуждаваше майка си да си спомня за огромната болка на съпруга си, когато умря този по-млад син; в сравнение с нея собствената ѝ мъка изглеждаше нищожна. Тогава я беше обхванал единствено ужасът, че Фернан може да се разболее от същата болест. Страхуваше се също, че по-късно на момчето може да навреди това, че е имал брат, умрял от менингит. С чувство на облекчение тя бе помислила, че „това би могъл да бъде и той“. Господи, защо разбуждаше тези спомени? Четиридесет години бяха изминали, откакто се беше случило всичко това. Тя вдигна очи към него; той стоеше прав, с гръб към пламъка, и мърдаше нервно левия си крак, както когато го терзаеше някоя мисъл. Ах! Противницата, все тя! Единствено тя събуждаше в този стар мъж отчаяно любопитство към отминалите неща, склонност към ненужни размисли. Но Фелисите не можеше да си представи мислите на Фернан в тази минута, нито да

проследи чудноватите им криволици. Мислейки за майка си и за самия себе си, той си казваше: „Аз съм повече за оплакване от нея, защото не съм имал нищо; а тя е имала мен.“

Лозовите пръчки изгоряха и кухнята се изпълни с мрак. Мари дьо Ладо запали една лампа върху масата, чиято мушама беше замърсена и нарязана от ножовете. Детето с катехизиса се облакът на нея. То беше пъхнало ръка в рошавите си, подобни на гарванови пера коси и тя изглеждаше бяла. Повтаряше: „Значи, има три Бога?“, сякаш не бе научило, че има само един-единствен Бог — само една-единствена любов. На моменти сънените му очи се вдигаха към мрачната двойка на господарите пред огнището. В миялнята, така както правеше това от шестдесет години насам, Мари дьо Ладо триеше съдовете. Когато се върна, внукът ѝ спеше с глава върху масата и отворена уста. Тя го загледа: една неизразима усмивка накара изсеченото ѝ като от старо дърво лице на черна мадона да засияе. Въпреки че той беше на възраст за първо причастие, тя го взе на ръце. Прелестната главица беше неподвижна, на мръсните и издраскани крака се люлееха обувки, подковани като копита на малко магаренце. Тя го отнесе, без да се огъне: дванадесетгодишна, беше станала прислужница на изполичар, слугиня на слуги, това, което в Ландите наричат „момиче за всичко“; принуждаваха я да държи за ръка по едно дете от двете си страни и прикрепваха новороденото към крехкия ѝ гръб: ако то плачеше, я биеха...

Междувременно Фелисите, почувствувала, че любимецът я наблюдава. вдигна очи. Колко дни не ѝ беше оказвал такова нежно внимание? Това така я развълнува, че тя тежко се повдигна, обгърна с ръка шията на сина си, притегли главата му и каза:

— Отново намирам мъничкия си: той се смили над старата си майка.

Ах, ако можеше да предвиди онова, което щеше да ѝ отговори! Как би сдържала този изблик! Едва изрече тези думи, и получи удара право в сърцето:

— „Тя“ иска да бъде добър към теб...

И я целуна по бузата.

Тя се беше отделила от него. Грохотът на един товарен влак се отдалечаваше. Майката усещаше в себе си ужасяващия ход на тези думи. Тя дължеше опрощаването си на противницата: налагаше ѝ се да изтърпи това унижение. Той тъй обичаше Матилд, че я беше възкресил и търсеше доказателства за присъствието ѝ дори въвн от самия себе си. Това присъствие му донасяше такъв покой, какъвто никога под владичеството на майка си не беше познал. Небето се изливаше върху застланите с шума алеи. В мрака пламтеше металната повърхност на едно медно корито.

XIII

На следващата вечер майката и синът седнаха пак там. Фернан беше казал: „Можеше да накараме да запалят в кабинета“, но Фелисите беше отговорила: „Зимата ще бъде достатъчно дълга.“ Като младо момиче в далечните Ланди, където очакваше съпруг, тя пак така бе седяла в ухаещата както тази вечер на кестени и анасон кухня. Но вместо лампа една насмолена свещ осветяваше върху коленете ѝ токущо донесената „Тримата мускетари“. Някога в този час Мари дьо Ладо имаше право да сяда, ако се занимава с предене. Кучетата ръмжаха заради глиганите, които свинята привличаше. Върху масата се белееха кърпите, с които беше покрита стомната. Съседи събуваха дървените си обувки на прага и с тях нахлуваше наситеният с мирис на смола нощен въздух. Една каруца се друсаше по пясъчните коловози. А тази вечер свирката на влак разцепва мрака. Фелисите слуша как пулсират слепоочията ѝ. Тя казва на Мари дьо Ладо, че стомахът ѝ тежи и че не е трябвало да си досипва от змиорката; но го беше направила, за да си вземе и синът. Стрелата, която я прониза вчера, е още забодена в тялото ѝ. Тя мълчи: занаят пред нито думичка, с която би могла да си навлече удар. Мари дьо Ладо подканва Реймон да казва своя закон божи. Той бърка винаги на едни и същи места:

— Почвай отначало!

— Вярвам в Светия дух, Светата католическа църква, Все Свети, Опрощаването на греховете, във Вечния живот...

— Ами „възкресението на плътта“? Почвай отначало!

Той говори, без да прекъсва, но като вироглаво магаре се спира на един и същ завой, с тревожен и упорит вид.

— Отначало.

Той отново тръгва в лек тръс, после се устремява и пак се спира с наострени уши пред „възкресението на плътта“.

— Къде ли му е акълът на това хлапе? Ще ми го повториш двадесет пъти.

И детето, смеейки се, както в играта, в която трябва да се каже много бързо „Петър плет плете“, повтори: „Възкресението на плътта, възкресението на плътта.“

Когато млъкна, се извиси гласът на господаря:

— Хората вярват, че плътта възкръсва...

Мари дьо Ладо, както всеки път, когато ставаше дума за религия, недоверчиво се наежи и загледа господаря си, като надничаше зад очилата си. Но се успокои, понеже той не се смееше. Фелисите се престори, че не разбира за коя плът мисли той, и измърмори:

— Знаеш, че обещахме на Мари дьо Ладо да не се месим вече във всички тези истории за Дядо Господ...

И добави:

— Колко ме боли!

Той не отвърна. Ходеше напред-назад из кухнята, докато Мари Дьо Ладо палеше свещ и отвеждаше детето. Най-сетне се спря на другия край на стаята, възможно най-далеч от огъня, и опря чело о тъмното стъкло. Майка му, измъчвана от силна болка, го повика. Но той не я чу. Тя никога не беше чувствувала любимеца до такава степен откъснат от себе си. Различаваше само формата на това едро тъмно тяло, което се сливаше с нощта. Искаше ѝ се да го повика пак: никакъв звук не излезе от гърлото ѝ. Тя вече не го виждаше; той не беше вече там: потъваше, загубваше се във влажния мрак на късната есен. Накрая с огромно усилие успя да извика:

— Къде си?

Без да обърне глава, той отговори, че слуша как вали, и отново долепи лицето си о стъклото. Остана дълго така, в приятен унес, да слуша монотонния, упорит шум на една самотна капка върху лист от магнолията, която докосваше прозореца, а после, когато връхлетя вятърът — краткия порой върху листата; след това — последния експрес, който не спираше — светлинен шемет от скорост и риск. Накрая се чу друг шум, който му се стори познат: от много седмици насам, след вечеря, майка му изпадаше в кратка дрямка, сякаш потъваше в дупка, и хъркаше грозно, с наведена глава и увиснала челюст. Той понечи да се вгълби отново, но смутен от това хъркане, схвана, че то е по-шумно и по-затруднено от обикновено. Фернан се обърна, взе лампата от масата и се приближи до спящата. Той не разбра веднага: от пепелявото лице го гледаха помътнели очи. Езикът

се подаваше малко от лявата половина на устата, която беше неподвижна; другата половина се свиваше и кривеше.

XIV

„Нищо повече не може да се направи“ — казваше лекарят, смаян, че старата жена е оживяла. Тя без съмнение щеше да остане парализирана, неспособна да изрече и дума. Нагласиха леглото ѝ в кабинета, на партера, за да може да прекарва дните си в кухнята.

— Тук винаги има нещо или някой, който разнообразява мислите ѝ — казваше Мари дьо Ладо. — Тя чува влака, гледа дали часовникът не е изостанал...

Всъщност тя вече живееше само за да чака Фернан. Сутрин той влизаше към осем. Кафето му с мляко беше сервирано на един ъгъл на масата. Целуваше майка си по челото; тя се настаняваше и го гледаше как се храни. Отначало угасналият, кръвясал поглед го притесняваше, но после почти престана да му обръща внимание. Обядваше сам и след това сядаше за малко срещу недъгавата, отваряше „Ла птит Жиронд“ и въпреки че беше свикнал, заставаше така, че разгърнатият вестник да го скрива от втренчения, ненаситен поглед. „Тя го изяжда с поглед“ — казваше Мари дьо Ладо. След като прочетеше вестника, той си отиваше. Тогава майката гледаше неотстъпно вратата, дълго след като той я беше затворил. Със здравата си ръка тя потриваше роклята си все на едно и също място, което вече лъщеше от изтъркване. Любимецът прекосяваше отново кухнята за вечеря и накрая идваше бдението. Той вече не криеше лицето си — било защото се чувствуваше защитен от тъмнината или защото се беше примирил с тази последна милостиня — да се остави да го обожават. Тя беше живяла през целия ден само за това начало на нощта. Насищаше очите си, преди да ги изпълни мракът. Също като гъбата, напоена с оцет, която предлагат на осъдения през третия час^[1]. Ах, по-горчива от жлъч беше тази любов върху напрегнатото лице и не тя, а друга я получаваше в дар. И все пак Фелисите Казнав смътно усещаше, че е добре, дето страда за сина си; но не знаеше, че е разпъната на кръста.

Тя умря в края на зимата. Хората от Лангон разказват, че е трябвало да удържат надвесения над рова Фернан Казнав, който сякаш искал да се хвърли в него. Никой не разбра, че той просто търсеше да различи между всички тези форми в мрака сандъка, в който онова, което беше Матилд, ставаше отново на прах и пепел.

---

[1] Намек да разпнатия на кръста Христос. — Б.пр. ↑

XV

Отначало Фернан Казнав реши, че единствено досадният нотариус го отвлича от Матилд: как да се съсредоточи, да се спусне до онези големи дълбини в себе си, където бди любимата душа, ако един дребен шишкав човек по всяко време на деня му се натрапва, разстила книжа, моли за подписи? Бащата на Фернан, Нюма Казнав, беше лишил от наследство малолетния си син в полза на жена си. На Фернан дори през ум не бе му минало да не се подчини на това незаконно завещание; съществуват все още стари фамилии, в които гражданският кодекс не надделява над всесилната воля на бащата. Впрочем когато стана пълнолетен, на Фернан му хрумна да прехвърли на майка си една грижа, която не й тежеше никак; всеки месец той получаваше от нея необходимите му пари и тази зависимост, с която Матилд толкова се беше подигравала, свърши едва с парализирането на старата госпожа.

Когато Фернан Казнав сложи последния подпис, се увери, че дори само главоболията около рентите и имотите са достатъчни, за да унищожат покоя, божествения унес, в който до неотдавна той се съединяваше с Матилд. После разбра колко е лесно да имаш открита банкова сметка и че боровете растат съвсем сами. Разбра, че когато майка му по задушница се качваше на кабриолета, за „да оправи пъпките“ в пясъчния край, не я принуждаваше никаква друга необходимост освен желанието да вдиша, веднъж в годината, аромата на родните борове през сезона, когато пролетният вятър люлее тъмните им върхове. Вдовицата, която се освободи набързо от любимото лозе на съпруга си, не се съгласи да се раздели с един парцел мрачни гори, сред които бе родена. Фернан си спомня нескончаемото пътуване в детството си, когато, за да отиде при дядото Пелуйер, прекосяваше в кабриолет Сотернския край, оставяйки назад лозята и веселата Гарона, и стигаше до разорания от волове горски път. В онези години лицето на майка му беше оградено с черни шнурове, завързани под брадичката. Детето се подрусваше в старата двуколка, отметнало назад глава, гледаше как смутното декемврийско

небе тече между черните забързани върхари и изкрещяваше, когато от единия към другия движещ се бряг прелитаха птици, наредени в триъгълник. Ако някой бистър поток принуждаваше пътя да лъкатуши или внезапно захладяваше, майка му го покриваше с палтото си като с черно крило. Тя се боеше да не би да настине и ако той се оплачеше, че му е много топло, загрижена пъхаше пръст зад врата му. Веднъж, в един бурен ден, щръклици подплашиха коня и той счупи една стръка. Беше сезонът, когато нощта идва бързо. Докато селянинът кочияш поправяше колата, Фернан и майка му чакаха край пътя. Той помни, че на пустия, потопен в здрач път усещаше една блажена сигурност, понеже майка му беше там. Отвъд високите облаци прах потрепваха краткотрайните оранжеви припламвания на запалената степ. Подвикването на един овчар събираше разпръснатите и объркани в мъглата овце... Блажена сигурност, защото майка му е там...

Фернан поглежда около себе си: това наистина е спалнята, в която умря Матилд. Ето снимката в рамка от миди, на която тя не се усмихва. Една скоклива птичка пее с пролетен глас. Утро, изпълнено с дим и слънце. За да се слее с Матилд, той трябва да се изкачи от дълбините на живота си до най-близката повърхност на миналото. Опитва се да се разчувствува, като мисли колко малко са живели заедно. Сега вече снахата няма пред свекървата предимството, че е мъртва: старата ѝ неприятелка се присъедини към нея в третата ниша вляво срещу стената в дъното. Отсега нататък и двете принадлежат на онова, което вече не съществува; и Фернан се терзае за малката част от живота си, отдадена на съпругата, докато майката закрива с огромната си сянка всички изминали години.

Довършва обличането си, скита из градината, поглежда крадешком към прозореца на кабинета — оттам вече няма да го дразни главата на една старица, която дебне. Дали защото вече не се чувства така шпиониран, изпитва толкова малко желание да се присъедини към Матилд? Нима беше нужно огромната, обсебваща любов на майка му да го обгръща с пламъците си, за да бяга, преследван, в мислите си при Матилд? Ето че пожарът е угаснал — тази жарава, която го разгневяваше, изведнъж го остави зъзнец сред пепелта. Има мъже, които са способни да обичат само ако с това противоречат на някого.

Онова, което ги тласка напред към някоя друга, е пъшкането на тази, която изоставят.

И сега, останал без занимание, Фернан се поспира на южната алея и като тронав бръмбар помирихва едно клонче люляк, след това друго, без дрянвият плет да му напомни за някое лице. Мари дьо Ладого извика за обед, на който той яде повече от обикновено прясно набран зелен грах. След обед, сам в кабинета, където още стоеше подредено леглото на парализираната, той усети кратко щастие и си помисли в течение на няколко секунди за „привичката си“. Реши да телеграфира на улица Югри, седна на бюрото, затърси, но вече без ентузиазъм, израза, който някога написваше с разтреперана ръка (защото мисълта за бягство му идваше винаги след разправия с майка му). Тя напразно се мъчеше да му се подиграва, да му крещи: „Ще ми се върнеш добре подреден... След три дена ще си цъфнал!“ Той знаеше, че тя ще вехне от безпокойство и за нея няма да има живот, докато той не се върне. Може би никога не би заминал, ако не оставяше тази майка след себе си. Унизителни и кротки завръщания, когато той се съвземаше в атмосфера на мърмореща радост, на нежна подигравка, на безкрайни грижи! Мисълта, че може да се прибере от Бордо в тази пуста къща, го вледи — как той, старият съсипан блудник, можеше да се върне, без да забележи още със слизането от влака майка си, облегната на балкона, който гледа към гарата, с ръка над очите, да търси да го разпознае сред тълпата пътници. И той вече късаше телеграмата на дребни парченца. Вече нищо не можеше да се направи. Ако майка му беше искала той да живее само чрез нея и закачен за полата ѝ, ако не бе понасяла съперничеството на никаква работа, никакво развлечение, никаква надежда, никаква любов, тя можеше от дълбините на своя мрак да се гордее с извършеното дело: едва угаснало майчиното слънце, и ето че синът — планета без орбита — се въртеше в нищото.

XVI

Редките минувачи по пътя, който следва линията Бордо — Сет, се спираха да огледат голямата смълчана къща между дърветата, на която, казваха, никой вече не прекрочвал прага. Те още няколко седмици виждаха да се отварят капациите, зад които Фернан Казнав прекарваше безсънни нощи, излегнат върху леглото на Матилд. Но една сутрин, по средата на лятото, те останаха затворени: в това, което Фелисите беше нарекла „крило на противницата“, бе угаснал всякакъв живот. От неделя на неделя за кратко време се пробуждаха прозорците на Фелисите Казнав, после тези на спалнята, където Фернан се надяваше да намери отново съня в детското си легло. Но върху всички тези постели той продължаваше да бъде жалка плячка на безсъницата. И когато дойде есента, по времето около Свети Михаил, и облечени в алени дрипи цигани отседнаха срещу градинската мрежа и запалиха вонящи огънове, спалнята на Фелисите, после и на Фернан, се затвори завинаги. Като в едно голямо тяло, което приближава своя край, животът се оттегли от краищата на къщата и се съсредоточи в кухнята. Леглото на парализираната, все още нагласено в партера, служеше вече на Фернан. Сутрин, набързо измил се, той влизаше в кухнята и там, в ъгъла с камината, намираще фотьойла, в който майка му бе чакала смъртта, поглъщайки го с очи.

Горе, в стаята, където Матилд беше умряла, се трупаше прах. Той помъти стъклото на рамката от миди, зад която се заличаваше едно младо лице без усмивка. Във вазите, които Фернан доскоро украсяваше с горещо усърдие, още стояха увехнали преди месеци кремове. Мари дьо Ладо роптаеше, че не може да върши всичко.

Сега тя прекалено отблизо виждаше стария детрониран кумир, слязъл от пиедестала си и изцяло изоставен на нейните ръце, за да продължи както преди да бъде покорна и трепереща слугиня. Фернан ѝ нареди да спи, както по времето, когато бдеше над господарката си, в един килер до кабинета, за да може нощем да я вика с плачлив глас. Тя беше последното му укритие — тя, която познаваше старите, и чиито

сосове, по забравени вече рецепти, изпълваха най-отдалечените стаи с любимата миризма на дедите. Три поколения Пелуйер бяха използвали тези ръце на перачка. Но стана така, че съдбата продължи да преследва Фернан Казнав и в това последно убежище и го изгони оттам.

Заедно с дивите патици и гривяците сезонът на гроздобера докара в кухнята и Реймон — внука на Мари, чиито родители беряха грозде в Икем, при господин маркиза. Той беше станал хубаво здраво момче, с големи щръкнали уши и изпечени като грънци плещи. Чистите му боси крачета шляпаха по избелелите плочи; едва прикрит смях се таеше в подобните му на зрънца грозде очи. Отначало Мари дьо Ладо се страхуваше, че той ще додява на господаря; защото детето непрекъснато влизаше и излизаше, оставяше вратата отворена или я хлопаше. Но Фернан не даваше да го хокат. Той следеше този малък хитрец със същия тежък поглед, с който предната година намръщената му майка бе гледала него. Искаше му се да му каже нещо: но какво да каже на едно дете? Понякога той изваждаше от джоба си кръглата кутийка, в която бяха хапчетата против кашлица, и когато Реймон минеше наблизко, подаваше примамката, пошепвайки: „Едно бонбонче?“ Малкият се спираше задъхан и зачервен и докато си взимаше, Фернан го улавяше за ръката и го задържаше. Но той, със синкаво-черната си настръхнала като перушина коса и извърната настрани глава, потръпваше, мъчеше се да отлети...

Когато се увери, че присъствието на внука ѝ не е неприятно на господаря, Мари дьо Ладо започна да действа, за да го оставят за през цялата зима. Фернан не надуши опасността. Фелисите не би отделила време дори да разгледа една такава просба: тя знаеше, че „към тези хора не трябва да се чувствуваме задължени с нищо“. След като отпратеше Мари дьо Ладо при печките ѝ, наричайки я глупачка, тя нямаше да пропусне да повтори на скъпия син: „Ами ако ме нямаше! Щастие е, че съм тук! Без мен щеше да паднеш в клопката. Ти не виждаш по-далеч от носа си. Беззащитен си като бебе. Ако аз не предвиждах опасностите, първият срещнат щеше да те измами...“ Но тя вече не вървеше пред него и не отстраняваше клоните. Той не предусети никаква опасност дори когато родителите на Реймон

накараха да ги молят, за да го оставят при господин Казнав, и се престориха, че отстъпват само от състрадание.

Това лакомо хлапе, с напукани от студ и изцапани с мастило ръце, което се интересуваше от мълчаливия господар толкова, колкото от бюфета или часовника, скоро започна да отегчава Фернан, а после го хвърли в ужас, когато забеляза, че Мари дьо Ладо занемарява работата си. Тя пренебрегваше стария болен кумир заради лъчезарното дете, което беше нейна кръв. Не ставаше и дума да се яде супата, преди той да се е върнал. Тропането на дървените му обувки по стълбището обявяваше часа на храненето. Една дребна ангина, която Реймон хвана през декември, беше достатъчна за Мари дьо Ладо, за да напусне килера, където спеше близо до господаря си. Най-лошото беше, че майката на малкия се настани в къщата под предлог, че трябва да се грижи за него. Мари дьо Ладо изпитваше силен страх от това беззъбо черно момиче от Ландите, чиито очи и закривен нос издаваха свирепост на квачка. Бащата, който работеше в една изба, се връщаше вечер — мускулест, грамаден гаронец, но с корем, изскочил над синия панталон, който коланът не побираше вече, — сразен исполин, разяждан отвътре от смъртоносната сладост на сотернското бяло. Въпреки че малкият оздравя, двойката всяка вечер се хранеше в кухнята и на Фернан Казнав трябваше да сервира в трапезарията — вечно ледена въпреки големия огън. Докато се хранеше набързо, той чуваше груби смехове и пицене; но когато Мари дьо Ладо отвореше вратата, за да му сервира — само шушукане на диалект и тракане на вилици и лъжици, докато вратата се затвори и те започнат отново да пицят.

Те не знаеха, че в студения салон, чиято жълтеникава имитация на дърво винаги беше мразил, Фернан Казнав не беше самичък. Когато вдигнеше очи от чинията си, на мястото, от което беше господствувала половин век, пред него се появяваше величествената му, властна майка — още по-внушителна в смъртта — и нейното недосегаемо разгневено лице караше слабия син да се срамува. Е, какво, няма ли да изгони той от къщата тези паразити? Фернан мислено сътворяваше страшната богиня, която само с едно намръщване на веждите си укротяваше подчинени, агенти-посредници, ратаи и всякаква прислуга. Остарелият

Еней^[1], наближил края си, протягаше умолително ръце към всемогъщата „родителка“. Победен, той обожаваше тази, която беше най-силната. Неговата възхитителна майка! Защо една дребна присмехулна учителка беше посмяла да застане на пътя ѝ? Матилд, своят призрак също седеше на тази маса, далеч от огъня, на течение, както докато беше жива; смъртта вече не те обожествява. Но Фернан си спомняше закръгления гръб, угнетеното лице, жълтеникавите очи на преследвана котка.

Къщата потрепера при минаването на един бърз влак, чийто грохот над Гарона беше заглушен от крясъците в кухнята. Майчината ярост, това изстъпление, което толкова често беше карало масивната сурова жена да тропа с крак, завладя Фернан; той вече ставаше и се отправяше към вратата, когато се появи Мари дьо Ладо с поднос. Тя огледа господаря си и свикнала да издебва върху това лице признаците на бурята, каза със сподавен глас:

— Ще предупредя „дъщерята“, че додява на господина. Треперяща, тя се върна в кухнята. „Дъщерята“ я караше да изпитва този ужас, който всички старци от Ландите изпитват от децата си. (Дъщерята и зетят, след като ѝ обраха до стотинка оскъдните спестявания, я обвиняваха, че имала скрити пари.) Фернан слуша няколко секунди старата, която говореше сама. Но изведнъж дъщерята изрева на диалект с ужасен гърлен глас. Нищо не бе тъй показателно за странното уединение, в което беше живял Фернан Казнав, както това, че не знаеше диалекта. С ухо, долепено до вратата, той разбра, че Мари дьо Ладо се кара с децата си. Но какво искаха те от старицата! „Мусю“ се повтаряше прекалено често в разговора им, за да може да се усъмни, че е предмет на кавгата! Тъй като чуваше лошо, Фернан излезе от трапезарията и мина през вестибюла. Стъпките му пробудиха ехото на огромната стая, където прозорците без капаци отрязваха два светли правоъгълника от ледената нощ; после коридорът го отведе до онази врата на кухнята, която се отваря срещу голямото стълбище. Докато зъзнеше в тъмнината, освен често изричаното „мусю“ той чуваше и „хлапето“. Мари дьо Ладо извика на френски: „Но нали ви казвам, че той нито веднъж не е попитал за хлапето.“ Тя познаваше господина, да не би той да е човек, който ще вземе да се притеснява

заради едно хлапе! Детето го беше разсейвало няколко дена. Сега той вече не го искаше. Все пак не можеха да го насилват. Дъщерята, пишейки, я прекъсна: „Ами! Ти би могла да го накараш да направи това, което искаш: той не може без тебе, тази дърта дрипа! Но и ти не обичаш семейството си...“ И те пак започнаха да крещят на диалект.

Фернан изопна високото си тяло. Майка му го тикаше напред; тя беше в него; бе го обладала. Какво чакаше, за да нахълта ненадейно и с един ритник да събори тази маса? Но краката му не го държаха, сърцето му биеше лудо. „Първо да поспя...“ Той се стовари върху полуотворения сандък за дърва. Капакът изтрака и този рязък звук прекъсна надвикванията зад вратата. Той стана и отиде в кабинета, където огънят не беше поддържан. Като легна най-сетне и угаси свещта, той установи, че Мари дьо Ладо е пропуснала да затвори капациите. От леглото той гледаше прозрачната нощ. Тъй като целия ден беше валяло, дърветата се отцеждаха сред една сякаш свръхестествена тишина и на света оставаше само този тих шум на сълзи. Обземаше го успокоение, забрава, като че ли бе предусетил отвъд жестокия си живот, отвъд собствената си безчувственост, едно царство на любов и тишина, в което майка му вече не го притежаваше като вакханка — там Матилд обръщаше към него отпуснатото си, завинаги успокоено лице, щастливо усмихната.

Призори го събуди шуртенето на дъжда. Колко мразеше тези мрачни зимни утрини! Вече не помнеше, че е усещал онова непознато блаженство. Заедно с намръщеното утро в него напираше цялата нечистотия на омразата му. Той сви под завивките старото си тяло, което го измъчваше. Виждаше пред себе си своя ден — пуст песъчлив път през изгорените степи. Затвори очи, за да спечели време, да стигне унесен до оазиса на закуската. Докато Мари Дьо Ладо запалваше огъня и поставяше до леглото му горещото кафе с мляко, обърна лице към стената, той се престори на заспал.

---

[1] Еней — герой от едноименната поема на Виргилий. — Б.пр. ↑

XVII

След обеди Фернан Казнав седна в кухнята, пред огъня. Как би се изплашил, ако знаеше колко прилича на умиращата си майка, потънал във фотьойла си в сумрака на дъждовния декември. Мари дьо Ладо слезе, подкрепяйки отслабналия си внук, който този ден се вдигаше за първи път. Тя наблюдаваше господаря и се опитваше да отгатне мислите му. Но той не отделяше очи от пламъка. Тогава тя побутна към него уплашеното хлапе, като му повтаряше:

— Кво ще речеш на мусю?

Фернан Казнав дори не обърна глава. Мари дьо Ладо настоя:

— Той се измъчи, горкичкият. Много е отслабнал. Само очите му са останали.

И тя опипваше ръцете му. Господарят беше взел машата, но я пусна, защото ръцете му трепереха. Най-накрая спря леден поглед върху малкото хлапе. И той, който не знаеше да говори на диалект, си припомни все пак онези две думи, с които си служеха дядо му Пелуйер и Фелисите Казнав, когато искаха някой човек или животно да изчезне от очите им:

— *Вey-t-en!*^[1]

Той беше станал и още повече приличаше на майка си — но на непреклонната си и страшна майка. Мари дьо Ладо отстъпи с ужасено обожание и повлече към миялнята настърхналото, подскачащо като болен кос хлапе.

Фернан Казнав остана до вечерта пред камината в кабинета. Още в четири часа Мари дьо Ладо донесе лампа, затвори капациите и той седя сам, докато крясканията го предизвестиха, че майката на Реймон е в кухнята. Тогава той седна както предната вечер на сандъка за дърва в тъмното антре и не помръдна. „Не, не — умоляваше Мари дьо Ладо, — от това ще получи удар.“ После гърленият диалект на дъщерята я потопи. Тя крещеше, че сама ще се заеме с подреждането на масата; но

защо с този заплашителен тон? Фернан усети студ, върна се в кабинета и неподвижен, загледа огъня. В седем Мари дьо Ладо дойде да съобщи, че на господина е сервирано. Тя взе лампата, вдигна я, както правеше всяка вечер, и застана встрани от господаря, който видя на силната светлина това старо съсипано лице. Той прекоси кухнята и блъсна вратата на трапезарията; тогава разбра: върху чистата покривка, срещу неговия прибор, беше сложен още един; и тъй като масата беше много висока, дъщерята беше наредила книги върху стола, за да може Реймон да яде по-удобно супата си.

Детето хленчеше зад вратата; не смееше да влезе въпреки заповедите на майка си, която започваше да надига глас. В това време Фернан Казнав усещаше как в него се ражда, усилюва се вълната на ярост: той с наслада се оставяше на майка си да проникне в него, да го изпълни, да го обладва. Сипа си една пълна чаша вино, което изпи на един дъх, после замахна с ръка и чиниите, предназначени за детето, се изпочупиха върху плочите. След този трясък в кухнята сякаш не остана живо същество. Господарят влезе там, видя най-напред дъщерята с очи на кокошка и зад нея, със заключени вдигнати ръце, Мари дьо Ладо. Той пак си спомни диалектните думи, които използваше майка му, когато пъдеше от себе си животни и хора:

— Annèt-ben!^[2]

Тогава дъщерята пристъпи напред и словоохотливо заговори, че именно господинът бил пожелал да задържи детето; той дори бил причина то да изпусне едно хубаво място; открай време се знаело, че господинът щял да се погрижи за него... Детето вече било много привързано към господина... Тя замлъкна, смутена от мълчанието на господаря, от ледения му поглед. Той повтори:

— Annèt-ben!

Дъщерята, въвн от себе си, изрева, че те няма да си идат сами, че ще отведат и старата с тях. Беше ли разбрала това Мари дьо Ладо? Малко извърната настрани, тя не протестираше и закриваше лицето си с двете си ръце с изпъкнали вени. Вратата на миялнята се откряна и детето подаде муцунка като малко лисиче, хванато в леговището. През това време дъщерята, сигурна, че държи неприятеля с тази заплаха, разкриваше в триумфална усмивка втвърдените си венци и черната си уста. Тази усмивка окончателно накара Фернан да се отдаде на майчиния демон. Възбудените му пръсти дълго търсиха в портфейла

една банкнота от сто франка, която хвърли на Мари дьо Ладо (прибра я дъщерята). После той отвори вратата и с вял глас каза на слугинята:

— Ще дойдеш утре да си вземеш куфара.

Тя го погледна. В тази минута я изгонваше не само нейният господар, но и всичките ѝ покойни господари. Тъй като тя не си тръгваше, той повтори със същия глас като на стария Пелуйер:

— Veу-t-en!

И отметна глава, с издута като на Юнона шия — човек би казал, че майка му е оживяла.

---

[1] Върви си (диал.). — Б.пр. ↑

[2] Махай се (диал.). — Б.пр. ↑

XVIII

Фернан Казнав чу как тракат обувките им покрай линията Бордо — Сет, после пак напълни чашата си и като я изпи, излезе от трапезарията. Последният влак беше прогърмял над реката: къщата вече не се тресеше. Дребни облачета се нижеха под невидимата луна, но пропускаха светлината ѝ, защото, изправен в средата на вестибюла, Фернан Казнав виждаше собственото си тяло в огледалото до вратата. Тишината го обгръщаше, по-дълбока от другите вечери. И все пак той не си спомняше да е долавял през време на безсъниците си диханието на Мари дьо Ладо. Но само дъхът на спящия в някоя отдалечена стая е достатъчен така да раздвижи въздуха, че без да съзнаваме, лека вълна от човешка топлина да облее сърцето ни. Фернан Казнав за първи път позна тишината. Може би защото чуваше клоните да се отцеждат безкрайно и около мъртвата къща беше останал само този тих шум на сълзи, но както предната вечер той намери в душата си същия покой по пътя към онова царство, в което майка му си беше точно неговата майка и все пак беше друга — същата, която му внуши да изхвърли от къщата една стара прислужница, — и все пак друга, още жива, но заживяла другаде, и която тази вечер уталожваше гнева му, вдъхваше му отвращение към всякаква грубост, изпълваше го със загадъчно безразличие. Най-малкото той повярва, че това е така; не помисли за виното, което бе изпил, нито че често е достатъчно едно леко опиянение, за да предусетим вечността. Студът го извади от този сладък унес. Той целият затрепера и зъбите му затракаха като на умиращата Матилд. Тогава, следвайки коридора за „крилото на противницата“, той тръгна, зъзнец, от стая в стая, докато стигна до онази, в която лунната светлина през капаците на прозорците осветяваше една рамка от мидени черупки и очертаваше върху стената изящната сянка на увехналите кремове. От тази площадка започваше таванът, който се простираше над вестибюла от едното до другото крило; той влезе вътре. Една капандура събираше като вода съвсем прозрачната светлина на нощта и я пръскаше върху украсен с

нарисувани лалета сандък. Препъвайки се в разни вещи, Фернан отвори вратата на килера, в който беше спала Мари дьо Ладо, преди да се наложи да гледа господарката си. Тя не беше преставала да идва тук всяка сутрин, за да се преоблича, и в един сандък от черно дърво съхраняваше всичко, което имаше на този свят. Тук страшният мраз имаше дъха на сапуна и дрехите на онези, които работят за другите. Малка капандура съсредоточаваше прозрачността на нощта върху гипсова мадона с разтворени ръце, но оставяше в сянката над леглото едно разпятие. Това легло беше покрито с вехто кретонено платно на фигурки — самотно светло петно, единствено богатство в тази килия, от което Мари дьо Ладо би се отказала, ако ѝ бяха казали, че „това струва пари“. Фернан Казнав седна на тази покривка и с наведено напред тяло, с лакти върху коленете и лице между ръцете, заплака. Студът замразяваше сълзите по бузите му. Тялото му трепереше. Достраша го да умре самичък в този килер, излезе от тавана, залитайки, и трябваше да се улови за перилата на стълбището, за да слезе най-сетне до леглото си.

Той не спеше; усещаше върху гърдите си, върху крайниците си, един безкраен товар. Сънуваше ли, че някой ходи в градината? Не, защото Пелю яростно заръмжа; после някой бързо го успокои. Фернан се сети, че е забравил да постави мандалото. Той чу, че голямата врата се поддава на нечие леко побутване, но не изпита никакъв страх. Стъпките се отдалечиха към кухнята, после на пода се процеди светлина. Той затвори очите си, после ги отвори. Мари дьо Ладо държеше лампата, която осветяваше нейното лице на черна мадона. Но тя не се доближаваше; изчака той да я извика:

— Мари!

Тогава, като остави лампата си, тя дойде при него и той усети върху челото си нейната изхабена ръка.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.